

2007
ročník L

Těšínsko

vlastivědný časopis

číslo 2

2007
ročník L

Těšínsko

vlastivědný časopis
číslo 2

Obsah

1

„Pan ředitel“
(Vladimír Škuta 1892 – 1987)

Jiřina Veselská

4

**Dva listy olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic
těšínské kněžně Kateřině Sidonii z let 1579 a 1580**

Jan Al Saheb

6

Lidová strava na Těšínsku

Marie Bojková Šrédlová

12

Básník z Potoků – Jan Pyszko

Libor Martinek

18

Jak ve Frýdku stavěli pomník TGM

Tomáš Adamec

21

Turistické mapy českého Těšínského Slezska po roce 1989

Zbyšek Ondřeka

27

Těšínské mosty

Vlasta Byrtusová

31

Objevný katalog o funkcionalistické architektuře v regionu

Karel Bogar

33

**Města a obce Těšínska se představují
Karviná**

Kateřina Stenclá

Vydává Muzeum Těšínska v Českém Těšíně
Adresa redakce: Muzeum Těšínska, 737 01 Český Těšín, Hlavní tř. 15
tel.: 558 761 216, fax: 558 761 223, E-mail: muzeum@muzeumct.cz
Odpovědný redaktor: dr. Zbyšek Ondřeka
Výkonný redaktor: doc. dr. Rudolf Žáček, Dr.
Tajemnice redakce: Vlasta Byrtusová
Redakční rada: dr. Karel Bogar, doc. dr. Mečislav Borák, CSc.,
Vlasta Byrtusová, doc. dr. Dan Gawrecki, CSc., doc. dr. Blažena Gracová, CSc.,
dr. Dušan Janák, Dr., prof. dr. Zdeněk Jirásek, CSc., dr. Jaromír Kalus,
dr. Jiřina Kábrtová, doc. dr. Irena Korbelařová, Dr., doc. dr. Pavel Kouřil, CSc.,
dr. Karel Müller, dr. Zbyšek Ondřeka, doc. dr. Radim Prokop, CSc.,
dr. Pavel Šopák, Dr., Jiřina Veselská, doc. dr. Rudolf Žáček, Dr.
Grafický návrh: Petr Tesař, UPGRADE CZ s.r.o., Ostrava
Odevzdáno do tisku: 2. 5. 2007
Vyšlo: 4. 7. 2007
Tisk: Tiskárna Grafico s.r.o., Opava
Nevyžádané rukopisy, fotografie a kresby se nevracejí.
Za obsah článku zodpovídá autor.

Časopis lze zakoupit v Muzeu Těšínska v Českém Těšíně, Hlavní tř. 15
nebo v jeho pobočkách ve Výstavní síni Musaion v Havířově, Dělnická 14,
v Památníku životické tragédie v Havířově-Životicích, Kotulově dřevěnce
v Havířově, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Jablunkově, ve Výstavní
síni Muzea Těšínska v Karviné-Fryštátě, ve Výstavní síni Muzea Těšínska
v Orlové, v Technickém muzeu v Petřvaldě.
Rozšiřuje redakce, kde si lze také objednat (i telefonicky) předplatné nebo
jednotlivá čísla časopisu.

Vychází čtvrtletně, cena jednoho výtisku 40 Kč
celoroční předplatné 160 Kč a poštovné

Identifikační číslo: ISSN 0139-7605

Evidenční číslo MK ČR: E 11319

Podávání novinových zásilek povoleno Oblastní poštou v Ostravě
č. j. 2726/92-P/1 ze dne 30. 11. 1992

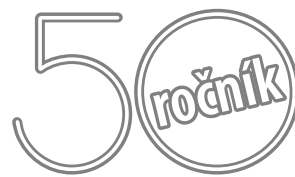
Toto číslo vyšlo za finančního přispění Moravskoslezského kraje v rámci
Programu rozvoje muzejnictví v MS kraji.

Těšínsko 1957-2007

Vážení čtenáři.

V letošním roce uplyne 50 let od okamžiku, kdy vyšlo první číslo časopisu „Těšínsko“. Jeho zrod i další složité osudy časopisu odrážejí osudy českoslezského muzea, které časopis vydává od jeho skromných počátků až po současnost. Z původních několika obdobných vlastivědných časopisů, které po válce na území dnešního Moravskoslezského kraje vycházely, je dnes „Těšínsko“ prakticky jediné, které nezaniklo. Udrží tradici, která se hned tak nevidí. „Těšínsko“ také dospělo, dnes se právem řadí k nemnoha uznávaným regionálním vlastivědným časopisům v České republice. Redakce se proto rozhodla připomenout nejdůležitější události a osobnosti spojené s vydáváním časopisu v uplynulých 50 letech a připravit zvláštní přílohu. Tu obdrží čtenáři ke čtvrtému číslu našeho časopisu jako jakýsi bonus letošního jubilejního ročníku. Připomenutí zaslouží zejména významné osobnosti, které se zasloužily nejen o vydávání časopisu, ale o těšínskou vlastivědu vůbec, i některé důležité události, které by neměly upadnout v zapomenutí. Ne všechny příspěvky se ale podaří v této příloze zpracovat a připravit pro otištění, ne všechno se podaří do několika stránek vměstnat. Proto jsme se rozhodli některé zajímavé „jubilejní“ příspěvky postupně uveřejňovat také na stránkách „Těšínska“ i mimo připravovanou zvláštní přílohu.

Zbyšek Ondřeka
ředitel Muzea Těšínska

„Pan ředitel“

(Vladimír Škuta 1892 – 1987)

Jiřina Veselská

Krátce po založení časopisu Těšínsko se seniorem redakční rady stal, jako zástupce Frýdecka, spolu se školním inspektorem Františkem Urbancem, Vladimír Škuta, tehdy už rok ředitel Lašského muzea.

S pojmem „senior“ si obvykle spojujeme respekt k vykonané práci, ale málokdy uvažujeme o takovém člověku jako osobnosti plné elánu, plánů, pohotových řešení a zájmu o všechno kolem. Protože od odchodu pana Škuty uplynulo letos v únoru už 20 let, ráda bych několika osobními vzpomínkami připomněla tohoto neúnavného člověka, který byl téměř tři desetiletí členem redakční rady časopisu.

I když v roce 1959, kdy začal v redakční radě pracovat, měl nárok na odpočinek, pustil se do práce tak, jak byl zvyklý ze svého původního školského prostředí – s nadšením, nápady, ale také ochotou podílet se autorsky na obsahu jednotlivých čísel, pomáhat při popularizaci časopisu, využít kontaktů na své kolegy učitele a jejich prostřednictvím zařadit časopis do školních knihoven. Stal se také za dobu prvních třicet let vydávání časopisu jedním z nejpilnějších autorů, když publikoval více jak 100 článků. S prací v oblasti kultury a historie měl již určité zkušenosti – od roku 1953 byl městským kronikářem. Ale vedení kroniky byla přece jen jiná záležitost – ke shromažďování podkladů pro zápisy mohl využívat své osobní kontakty, kterých si vybudoval jako vynikající pedagog, za

dobu svého čtyřicetiletého působení ve frýdeckých školách nespočet. Jedna z jeho dcer, také učitelka, často připomínala: „*naš děda má všude své žákyně a žáky, stačí mu otevřít dveře a už se k němu některý hlásí, pak se mu všechno daří mnohem snadněji*“. Ke kvalitě kronikářských záznamů přispívala také jeho mimořádná znalost poměrů ve městě, dlouhodobá práce v městské samosprávě a spolkové aktivity.

Všechno to, co bylo řečeno o jeho osobitých metodách práce založených na osobních kontaktech a zájmu o problémy každého, kdo se na něho obrátil, platilo i o jeho působení v redakční radě, které trvalo až do jeho devadesátin. Kronikářské záznamy, které mu byly nejbližší, využíval k napsání řady kratších a rozsáhlejších článků, které nechyběly v žádném čísle až do poloviny osmdesátých let, kdy už mu zdravotní problémy a také únava nedovolovaly jezdit pravidelně na jednání do Českého Těšína. S odstupem času zůstává skutečností, že bez jeho podílu na tvorbě časopisu by bylo mnoho věcí daleko těžších. Byl členy rady uznávanou osobností, která dovedla vyslechnout často prudké polemiky a argumentaci pro změny v rozsahu i obsahu časopisu, zmírnit dopad nepříznivých okolností na ostatní členy rady. Také nabídnout řešení, které bylo pro všechny, nebo alespoň většinu, přijatelné, aby časopis mohl dále vycházet, i když s problémy. Vždy měl na mysli čtenáře a zejména stálé odběratele, kteří nesměli poznat, že se redakce potýká

s mimořádnými problémy a nebylo jich, zejména po roce 1970 málo.

Na první pohled by se mohlo zdát, že všichni členové redakční rady „měli úctu k šedinám“ a vyhýbali se bouřlivým diskusím s ohledem na jeho zdraví. Ale sám se těžkostem nevyhýbal, dával k dispozici své znalosti osob a vztahů mezi nimi, aby se vše vyřešilo ve prospěch časopisu.

Samostatnou kapitolou v životě pana ředitele byla školská a muzejní služba. U počátku té první stálo rozhodnutí nejmladšího ze sedmi bratrů Škutových, že se nestane horníkem, ačkoliv na šachtě pracoval s tatínkem od 9 let, ale začne studovat Učitelství. Jeho přání se naplnilo a v těžké době 1. světové války byl postupně přidělen jako výpomocný učitel do obcí v okolí Frýdku. Na tuto dobu nevzpomínal rád, protože se musel účastnit zabavování potravin u rolníků, což jistě nebylo právě veselé. Když si při svých 80. narozeninách připomínal školské štače, nejraději vzpomínal na místa, kde byl jako nejmladší z místních vzdělavců přizván do společnosti kněze, pana učitele a starosty. Připojení k takovému triumvirátu bylo také pozváním ke hře taroků, které se rychle naučil. Jak sám vzápětí připomněl, maminka ho před kartami varovala, ale tady nebylo vyhnutí, čtvrtý by jinak chyběl a co by to bylo za hru. Jeho žákyně z té doby, jen o málo mladší než on sám, rády vzpomínaly na veselého pana učitele s příjemným vystupováním, který neodmítal účast na místních zábavách, pokud se mohly konat.

Konec 1. světové války přinesl snad největší změnu v jeho životě – stal se jedním z organizátorů českého školství ve Frýdku a záhy ředitelem měšťanské školy. Každoročně, když se po 40 či 50 letech setkával se svými žákyněmi, byl překvapen, jaké historky si ze školy pamatovaly a jak často byl jejich hlavním aktérem. Školské aktivity spolu s účastí na činnosti Sokola a Učitelství byly nepřehlédnutelné a záhy se stal jedním z členů městské rady. Účast na komunální politice tak rozporuplného města, jakým Frýdek před válkou byl, se stala výjimečnou školou pro jeho další práci pro veřejnost. V roce 1935 byl iniciátorem a organizátorem Výstavy Bezručova kraje, která představovala Frýdek jako prosperující a kulturní město a přilákala do města řadu návštěvníků.

Jeho aktivity předválečné byly důvodem pro internaci válečnou. I když útrapy prožité v koncentračních táborech trvale poznamenaly jeho zdraví, první fotografie z dění ve městě po skončení války zachycují značně pohublého a vyčerpaného pana ředitele jako člena Revolučního národního výboru.

Zdravotní problémy, zájem o kulturní dění ve městě a psaní kroniky byly některými z řady

důvodů, že ukončil učitelskou dráhu. To ale neznamenalo ústup do ústraní. Spíše naopak.

Krátce po odchodu do důchodu započala druhá, muzejní etapa jeho života. Na žádost městských orgánů převzal v roce 1958 vedení Lašského muzea, když jeho dosavadní správce Joža Vochala onemocněl a měl stále větší problémy s udržení alespoň základní péče o svěšené sbírky, jejich evidenci a uložení. Když pan ředitel vzpomínal na své začátky v muzeu, zdůrazňoval, že vedení muzea se ujal s ujištěním, že se jedná o krátký čas, než bude vybrán mladší odborník. Muzeum v té době přežívalo v nevyhovujících prostorách soukromé vily, bez vhodného uložení sbírek a minimalizované výstavní činnosti. Několik dochovaných snímků zachytilo poměry, v nichž se ocitl: místnosti přeplněné sbírkami z místeckého a frýdeckého muzea, vycpaný medvěd, šanony s písemnostmi, obrazy ze sbírky bratrů Sekerů, štosy knih. Jako „dočasný správce“ si ale počínal velmi aktivně, když stál u největších změn v jeho činnosti, ať už se týkaly umístění sbírek, tak jejich rozšiřování a vystavování. Poznámky dr. Zdeny Vachové, jako metodického dozoru nad činností muzea z konce padesátých let a její zprávy publikované o málo let později v Časopise Slezského muzea dokládají, jak velký úkol na sebe vzal a s jakými výsledky ho plnil.

Prvním úkolem bylo přemístit všechno, co muzeum spravovalo, do nových prostor, které byly uvolněny ve frýdeckém zámku. Spolu se dvěma spolupracovníci, za vydatné pomoci rodinných příslušníků se podařilo za minimálních finančních nákladů připravit první sály v zámku a za pomoci vojska všechno přemístit. Všichni ještě po dlouhé době vzpomínali na stěhování, které bylo velmi hektické, protože vojáci místní posádky neměli o hodnotě přenášených a převážených předmětů žádnou představu a tak se k nim také chovali. I když zkušenosti s muzejní prací měl minimální, začal prvním krokem na dlouhé cestě ke zlepšení společenského uznání muzea jako instituce pro záchranu dokladů historie regionu a přírody Beskyd. S pomocí pracovníků Slezského muzea připravil první vlastivědnou expozici, vytvořenou převážně ze sbírky Lašského muzea. I když přírodním poměrům nebyla věnována pozornost, část historická využívala etnografické a historické doklady, shromažďované jak místeckým muzeem, tak Lašským muzeem ve Frýdku. Z dnešního hlediska bychom mohli celou instalaci považovat za skromnou, v porovnání s expozicemi jiných muzeí, byla na dobré úrovni. Také řada výstav k výročí místních podniků a 700. výročí města měla velký podíl na respektu, který si muzeum vydobylo.

Z vedení muzea odešel v polovině šedesátých let znovu do penze. V té době začala v muzeu pracovat nová generace školených pracovníků jak přírodovědného tak historického zaměření. Na počátku sedmdesátých let muzeum rozšířilo významně své sbírky, otevřely se nové výstavní síně, připravovala se nová expozice. Pan Škuta si ponechal vedení kronikářského aktivu, kde využíval všech svých zkušeností z kronikářské práce ve Frýdku-Místku. Z řady svých kolegů učitelů vychoval vynikající kronikáře, opakovaně navštěvoval obce, kde se nedařilo kroniku oživit a pro psaní získat dobrovolníka, vysvětloval a přesvědčoval tak dlouho, až nebylo téměř obce v okrese, kde by nebyl kronikář a kronika se neplnila každoročními zápisy. Putování za kronikáři spolu s organizováním jejich setkání, příprava exkursí bylo velmi náročné na fyzickou kondici, ale pan Škuta si nikdy nestěžoval, naopak pro mladší bylo jeho nadšení pro práci nedostupným příkladem. A zase se vrátil k potřebám časopisu. Na jeho stránky přivedl řadu kronikářů – Bedřicha Fišera, Františka Grunděla, Karla Gauru, kteří přispívali zejména kronikářskými zprávami a historickými studiemi.

I když už se od roku 1965 jeho pracovní náplň zúžila na metodiku kronik, nechyběl při žádné muzejní akci a také vychovával muzejní začátečníky „pro praktický život“. Nikdy to nebyla kázání a kritika, přátelské povídání a pomoc při často svízelných jednáních byly tou nejlepší školou. Vždycky připomínal, že je třeba každého vyslechnout, zvážit jeho argumenty, ale také stát za svým názorem a bojovat za něj.

Na počátku normalizace se zapojil do akce, která na první pohled měla ráz spíše sociální, než historický. Když byl do života uveden první předpis o možnosti finančně polepšit vdovám a dětem po vězních koncentračních táborů, stal je jeho stůl v muzeu poradenským místem, kam docházeli často významné osobnosti odboje nebo jejich příbuzní, kteří si nevěděli s požadavky předpisu rady. Tato část jeho veřejné činnosti jako by zapadla v zapomnění, i když ho stála velké úsilí, bezpočet pochůzek a vyjednávání s úřady. Na druhé straně ale přispěla k tomu, že se členové Svazu protifašistických bojovníků začali zajímat o zaznamenání svých vzpomínek, jejich archivaci a publikování.

Pro nás, jeho mladší kolegy, bylo velkým potěšením, když pochválil, pozval na besedu či drobnou oslavu. Dveře jeho domu nám byly vždy otevřeny a vlídnost všech členů rodiny dávala zapomenout na to, že panu řediteli se pomalu přibližuje devadesátka a má nárok na klid a pohodu. Přes to nikdy neodmítl radu, žil s muzeem, zajímal se o každou jeho novou aktivitu a často nás dnes napadne, co by říkal novým pomě-

Vladimír Škuta s malířem
Vilémem Wünschem (vlevo)
uprostřed malířova žena.
Sbírka fotografií Muzea Beskyd

rům, které by byly pro jeho tvořivost a nápady mnohem vstřícnější. Když přicházel do muzea v posledních letech svého života, odehrávala se vždy stejná situace: kolem dohodnuté 10 hodiny dopoledne všichni znervózňeli a měli obavu, zda se mu po cestě z Husovy ulice na zámek něco nestalo. V 11 už zvonil u Škutů telefon s uctivým dotazem, jak se daří panu řediteli a zda počítá s tím, že se zastaví v muzeu. Odpověď jeho ženy byla vždy stejná: „odešel už v 9, aby do 10 došel na zámek, ale bůhví koho potkal“. Byla to slova prorocká, kolem půl 12 se dostavil usměvavý pan ředitel a začal jmenovat koho potkal a co se dozvěděl. Všechno se vyřešilo ke spokojenosti obou stran a kolem 13 se pan ředitel rozloučil, aby se domů dostavil k odpolednímu obědu, protože dříve to nestihl.

Dodnes bych jenom těžko hledala vzpomínku zachmuřenou, i když to někdy nebylo ani s námi „mladými“, jak říkal, lehké a nám se naopak zdály jeho zkušenosti pro svět, v němž jsme žili, neupotřebitelné.

Pro mne osobně jsou krásnou vzpomínkou společné cesty na jednání redakční rady vlakem hodinu do Těšína a hodinu zpět. Byly naplněny jeho vzpomínáním na počátky školské služby, osobnosti s nimiž se setkal a spolupracoval, jakých slavností se zúčastnil. Vždy měl po ruce radu, zajímal se o všechno kolem. Vzpomínka se uzavírá vždycky stejně jako při zasedání redakční rady: otevřené dveře do zasedací místnosti muzea, v nich usmívající se drobná postava s bílými vlasy a pozdravem „jak se tady všichni máte?“

Dva listy olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic těšínské kněžně Kateřině Sidonii z let 1579 a 1580

Jan Al Saheb

Pramenná základna, z níž lze vycházet při výzkumu dějin raného novověku, není ve srovnání s novějšími dějinami příliš četná. Soubory archiválií starších 17. století mnohdy sestávají pouze z nesourodých jednotlivin, vytrhnutých ze širšího kontextu a co do množství zpravidla netvoří nejpodstatnější části jednotlivých archivních fondů. Bohužel zde platí nepřímá úměra, podle níž se množství dochovaného archivního materiálu ztenčuje zároveň s tím, jak daleko se historik při heuristice vydává proti toku staletí. Zcela výjimečné místo v tomto ohledu proto zaujímají kolekce archiválií vzešlých z vydavatelské činnosti kanceláře olomouckých biskupů, především pak tzv. kopiáře.¹ Zde je namístě podotknout, že se jedná sice o označení používané pro tyto písemnosti již samotnými biskupy a následně přejaté téměř všemi historiky pracujícími s tímto ojedinělým materiálem, avšak z hlediska diplomatiky je zcela zavádějící. Pojem „kopiář“ totiž souvisí s opisem přijaté korespondence, zatímco pro opisy vydaných či odeslaných písemností by se mělo užívat pojmu „registra“. Avšak vzhledem ke skutečnosti, že se pro tato registra olomouckých biskupů již pevně vžil (byť nesprávný) název kopiáře, bylo by dle mého soudu v tomto případě kontraproduktivní držet se striktně diplomatické doktríny, neboť v důsledku by tento postup vedl spíše než k dobru věci, k dezinformaci. V těchto knihách opisů biskupské odeslané korespondence figuruje celá škála adresátů, od samého císaře až po prosté měšťany či vesnické fojty. Stejně tak pestrá je i paleta obsahu jednotlivých listů. Nalezneme zde záležitosti zemské, ba i evropské politiky, dále problematiku související s duchovním posláním úřadu olomouckého biskupství a jeho hospodářským zázemím, ale stejně tak i dopisy ryze osobního rázu.

Mezi adresáty se poměrně pravidelně, tu více, tu méně, objevují i těšínská knížata. Velké množství jim zaslanych listů však pojednává pouze o mnohdy banálních záležitostech sporů jednotlivých poddaných a podobně. Z hlediska přiblížení života na těšínském knížecím dvoře lze za významnější pokládat (vedle ryze politické korespondence) dopisy osobního rázu.

I tyto texty je ale nutno podrobit kritice, abychom v nich byli schopni rozpoznat hranici oficiálního a formálního obsahu od osobního sdělení. Cílem tohoto příspěvku je zpřístupnit formou edice širší veřejnosti dva vybrané listy olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic těšínské kněžně Kateřině Sidonii z let 1579 a 1580.²

První list, odeslaný olomouckým biskupem z Brna dne 16. listopadu 1579, lze ještě chápat jako více oficiální, nežli osobní, neboť se jedná o kondolenci Stanislava Pavlovského Kateřině Sidonii v souvislosti s úmrtím jejího manžela, těšínského knížete Václava III. Adama, zesnulého dne 4. listopadu.³ Pavlovský, který usedl na olomoucký biskupský stolec teprve před několika měsíci⁴ se v tomto listu kněžně mimo jiné omlouvá, že „...pro mnohé a pilné zaneprázdnění naše, kteréhož v těchto začátcích našich dosti máme a k tomu času míti budeme, k takového pohřbu vykonání přijeti nebudeme moci...“.⁵ Naopak druhý list je již zcela osobního rázu a staví do poněkud jiného světla představy o vyhoceném konfesijním zápase katolického a protestantského tábora. Tento moment, jak se nám zde jeví z korespondence rozhodného představitele rekatolizačního kurzu v tridentském duchu „olomouckého biskupa Pavlovského“ s protektorkou reformace v těšínském knížectví, Kateřinou Sidonií, nebyl překážkou vzájemného poměrně vstřícného vztahu. Dopisem, odeslaným z Hukvald dne 18. října roku 1580, kde se kvůli právě probíhajícím stavebním úpravám kroměřížského zámku již delší dobu Pavlovský i se svým dvorem nacházel,⁶ biskup děkuje těšínské kněžně i jejímu synovi Adamu Václavovi za projev přátelství a zasláné dary, přičemž připomíná, že „...zase se toho tím způsobem i jiným vším dobrým přátelstvím odměniti nepomineme...“.⁷

Ani jeden z uvedených listů sice nepojednává o závažných politických či hospodářských otázkách, přesto není vypovídací hodnota těchto pramenů zcela zanedbatelná. Oba nám totiž dovolují nahlédnout blíže do soukromí těšínské knížecí rodiny a poodhalují relativně vstřícný osobní vztah mezi biskupem Pavlovským a Kateřinou Sidonií, přestože

mezi oběma stála hradba v podobě rozdílného náboženského vyznání.

1579, listopad 16., Brno

Stanislav Pavlovský, biskup olomoucký, zasílá Kateřině Sidonii (Sedeně), kněžně těšínské, kondolenci k úmrtí jejího manžela, knížete Václava III. Adama.

Osvícené kněžně, paní, paní Sedeně Kateřině, z Boží milosti kněžně saské, engerské a vestfálské, taky v Slezi kněžně těšínské a Velkého Hlohova, p[an]í m[ilostivé] n[ám] v p[ánu] B[ohu] m[ilé].

Psaní vaší lásky, kteréž nám činiti a o smrti osvíceného knížete a pána, pana Václava, z Boží milosti v Slezi knížete těšínského a Velkého Hlohova, j[eho] l[ásky] pana otce,⁸ našeho zvláště milého dobré paměti, oznamovati ráčíte, dadauc je přechísti, s velikau lítostí a žalostí j[ysme] porozuměli a toho zármutku, kterýmž va[ší] l[ásku] pán Buoh navštíviti ráčil, spolu s v[áší] l[áskou] nemalau lítost a zarmúcení nesauc, věrně nepřejeme.

A poněvadž pak všichni smrtní j[ysme] a s tímto světem prostředkem smrti z tohoto světa sjíti a se rozlúčiti musíme a jeho lásky čas a hodina přišla, což k tomu va[še] l[áska] aneb my jiní, kteří v[áší] l[ásce] toho zármutku nepřejeme, říkati, než tu jeho l[ásky] smrt trpělivě s Jobem svatým snášeti máme. Protož va[ší] l[ásku] sami za to žádáme, že tak dalece toho zármutku sobě k srdci připaušteti neráčíte, neb jak tuto pán Buoh všemohaucí ráčil v[áší] l[ásku] zármutkem nyní navštíviti, tak taky zase možný jest, mnohem více va[ší] l[ásku] potěšiti.

Dále nám v témž psaní své[m] v[áše] l[áska] dokládá a žádáti ráčíte, abychom k pohřbu těla mrtvého j[eho] l[ásky] tam, kdež zvyklost knížat těšínských, j[eho] l[ásku] pochovávati a že se na den nového léta vykonati má, přijeli, va[ší] l[ásce] oznamujem, že pro mnohé a pilné zaneprázdnění naše, kteréhož v těchto začátcích našich dosti máme a k tomu času míti budeme, k takového pohřbu vykonání přijeti nebudeme moci. Va[ší] l[ásku] za to žádáme, že nás u sebe v té věci omluv[e]na učiniti ráčíte, sice v čem nám možném, jaké příjemné přátelství va[ší] l[ásce] ukazovati budeme moci, rádi to vykonati chceme.

S tím, datum v Brně v pondělí po svatém Martině léta [15]79.

1580, říjen 18., Hukvaldy

Stanislav Pavlovský, biskup olomoucký, děkuje těšínské kněžně Kateřině Sidonii a jejímu synovi Adamu Václavovi za dary, které mu byly doručeny na Hukvaldy.

Kněžně těšínské.

Psaní va[ší] l[ásky], v kterémž nás z té náchylnosti, kterou j[yste] vždycky, jak za živnosti osvíceného knížete dobré paměti pana manžela va[ší] l[ásky] k nám jako paní mateř ukazovati ráčili, také až dosavad ještě majíc, navštěvovati a přitom několik sklenic po Lipšicovi, služebníku va[ší] l[ásky] odsíláti ráčíte, nemalé nad tím oblíbení majíc a toho povděční j[ysauce], va[ší] l[ásce] za to děkujeme a bude-li vůle Boží, zase se toho tím způsobem i jiným vším dobrým přátelstvím odměniti nepomineme.

A při to[m] va[ší] l[ásce] oznamujeme (jakž j[ysme] již to sami prve byli umyslili), že va[ší] l[ásce] jednu fůru vína letošního mladého z té synkovské náchylnosti, kterouž k va[ší] l[ásce] máme, darovati a bohdá příležitým časem na Těšín odeslati, i sice jiné všelijaké dobré přátelství každého času va[ší] l[ásce] ukazovati chceme, té naděje j[ysauce], že to potomně od nás vděčně přijíti a nás v tom dom[n]ění, abychom osobu va[ší] l[ásky], jakž v psaní svém dokládáti, v nějaké zapomenutí přijíti měli, míti neráčíte.

Biskup Stanislav Pavlovský,
rytina B. Paprockého,
počátek 17. století

Ten pak dar od knížete mladého, syna va[ší] lá[sky], nám odeslaný, vděčně [j]sme přijali a nemajíce na ten čas zvláště zde mezi těmito horami jiného, co by jemu příjemného bylo, odsud poslati, teď mu některej obrázek, též

va[ší] lá[sce] modlitby, které se nám zde nahnadily, po témž služebniku va[ší] lá[sky] odsíláme, vinšující va[ší] lá[sce] na vše[m] dobře míti.

Datum na Ukvaldech v auterý den s[vatéh]o Lukáše evangelisty léta [15]80.

POZNÁMKY

- 1 Všechny jsou uloženy v Zemském archivu v Opavě (dále jen ZA v Opavě), pobočka Olomouc, ve fondu Arcibiskupství Olomouc (dále jen AO). Opisy kopií biskupů Marka Khuena (episkopát 1553 – 1565), Viléma Prusinovského (episkopát 1565 – 1572), Stanislava Pavlovského (episkopát 1579 – 1598) a Františka z Ditrichštejna (episkopát 1599 – 1636), pořízených Maticí moravskou pro původně připravovanou edici jsou dnes deponovány v Moravském zemském archivu v Brně, ve fondu G 83 – Matice moravská.
- 2 Při přepisu autentických textů jsem se řídil platnými pravidly pro transkripci, pouze dvojhásku „au“ jsem ponechal v původním znění. Psaní velkých písmen jsem přizpůsobil současné pravopisné normě. Viz: Štoviček, Ivan a kol.: Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Praha 2002.
- 3 K jeho osobnosti viz: např. Kasperlik, Matthias: Herzog Wenzels von Teschen Wirksamkeit. Notizen – Blatt 1874, Sláma, František: Dějiny Těšínska. Praha 1889, s. 61 – 89, Dworzaczek, Włodzimierz: Genealogia. Tablice. Warszawa 1959, tabulka č. 10, Jasiński, Kazimierz: Rodowód Piastów śląskich III. Piastowie opolscy, cieszyńscy a oświęcimscy. Wrocław 1977, s. 197 – 199, Žáček, Rudolf: Pobeskydí od husitství do Bílé hory. Frýdek – Místek 1986, s. 28 s násl., týž: Těšínsko od roku 1450 do vymření Piastovců. In: Nástin dějin Těšínska. Ostrava – Praha 1992, s. 33 – 35, Panic, Idzi: Wybrane zagadnienia z sytuacji zewnętrznej księstwa cieszyńskiego na przełomie XVI i XVII wieku. Pamiętnik Cieszyński 1992, s. 7 – 11, Pindur, David: Těšínsko za vlády piastovského knížete Kazimíra II. (1477 – 1528). In: Práce a Studie Muzea Beskyd 14, 2004, s. 50 – 51, 77 – 80.
- 4 Stanislav Pavlovský byl zvolen dne 11. června 1579 a ustanoven pak 26. srpna téhož roku. K okolnostem jeho volby viz: Navrátil, Bohumil: Biskupství olomoucké 1576-1579 a volba Stanislava Pavlovského. Praha 1909. Osobností tohoto biskupa se zabírají četné dílčí studie, dosud však stále čekáme na kvalitní komplexní a syntetické pojednání o této významné osobnosti své doby. Z dosud publikovaných prací za všechny uvádím alespoň tyto: Richter, Franciscus Xavier (ed.): Augustini Olomucensis episcoporum Olomucensium series. Olomucii 1831, s. 213 – 219, Zlámal, Bohumil: Příručka českých církevních dějin VI. Olomouc 1970, s. 29 – 33, Matzke, Josef: Die olmützer Fürstbischöfe. Königstein Taunus 1974, s. 9-37, Medek, Václav: Cesta české a moravské církve staletími. Praha 1982, s. 183-190.
- 5 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 84, sign. 17, fol. 97 – 98.
- 6 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 87, sign. 18, fol. 184 – 185. Al Saheb, Jan: Některé pobyty biskupského dvora Stanislava Pavlovského z Pavlovic „na zámku našem Aukvaldech“ v 1. polovině 80. let 16. století. Vlastivědný věstník moravský 2007, č. 2 (v tisku).
- 7 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 87, sign. 18, fol. 191 – 192.
- 8 Rozumí se tím otce jejich dětí – manžela.

Lidová strava na Těšínsku

Marie Bojková Šrédlová

Loni v létě jsem prováděla terénní výzkum k diplomové práci o lidové stravě na Těšínsku a měla tak možnost povídat si s několika zajímavými lidmi. Téměř všichni respondenti své výpovědi začínali slovy: „*Jo něvjym o čem chceš mluvič a pisač, bo my jedli jyny žymjoki, kapuste i kyška ku tymu...*“ Od své babičky často slyším poznámky o tom, jak se lidé měli dříve dobře, protože všechno bylo *dumove*, a nebo zase naopak jaká to byla bída a nebylo nic k jídlu. „*Jadło še třikrat za džyň, večur co zbyło z poledňa. Mama nas nigdy něvoťaťa*

na věčeře, jyny: Džeka, do chatupy, řykač a spač!“ Hlavním záměrem nejsou podrobné návody na vaření, ale zachycení často velmi humorných příhod a historek, které si pamětníci v souvislosti s jídlem vybavili.

Moje babička Štěpánka Bojková se narodila v roce 1913 v Hrádku, kde také vyrůstala, vdala se a zůstala dodnes. Její maminka pochází z Istebné, z vesnice, která už dnes leží na polské straně Beskyd. Tam Štěpánka Bojková trávila většinu svátečních a prázdninových dní. Nikdy nebyla zaměstnána; byla *gaždžina*, tj. hospodyně, a jako většina vdaných žen v té době pracovala v létě těžce na poli, doma pak měla dost práce s vedením domácnosti a početné rodiny (vychovala pět dětí). Rodina měla menší hospodářství, chovali krávu, prase, slepice a čas od času berana.

Štěpánka Bojková vzpomíná, jak ještě dříve vařili na *kachloku* (kachlové peci). „*Při pěcu byl taki šiber (páka pro posunutí), tym se šibovalo, aby to v pěcu něvychladło, a gdyž to ganc vygasto, šiber se zatkoť. Roz tam ale nějake wungli zbyło a džeka se malem přiotruli. Často*

Keramický cedník,
Tošanovice,
sbírky Muzea Těšínska

se na blaše pječky gotumbki, jen tak na sucho, posolene. Raz my se tež malem otruli..." Když už pak byl kachlok starý, kolem roku 1965, jeli s manželem koupit kačicu¹ do Čadce. „Jak bylo Jankovi asi černoš, mušeli my přesvědčit tate, že zajadymy pro kačice do Čadce, bo un pjyryvej něchčoť. Ale pak uznoť, že to dobro věc.“ Její manžel nechtěl koupit nic nového, dokud stará věc ještě fungovala. Dříve se lidé víc starali o své věci a byli nuceni šetřit, protože si nemohli často dovolit koupit novou věc. Podle slov Štěpánky Bojkové, „še to mušato šanovač, bo byla bjyda.“ Když šel její manžel do důchodu, koupila se elektrická trouba.²

Na snídani vzpomíná Štěpánka Bojková takto: „Na šňodani my mjoli zorkovum kave, vždycky še dva razy zalyvaťa. Ku tymu še kupovaťa cigorka, kěro še pak už v chaľupě mleťa. Ke kavě byť chlyb, a na chlyb, jak co zrovna byťo, často bez ničeho. Aj do kavy še chlyb někedy nakroť. Děda, jak šel do roboty, tak se dva vajca usmažit. U sumšada, Jadwiga, tež třinocty ročník, večur placki napjykta, bo rano by to něstarčila. A rano še pak jyny poloty mlykym nebo škvarkama. Babička popisuje jednu humornou příhodu, která se stala u sousedů: Od Časnochí zaš, to byli biči Poloci, tam při škole, na kartki si pisali. A chlōp roz babce napisoť, aby go rano zobudžila, a rano si přečitoť kartke i tam bylo napisane: Budžim če!“

Mouka se mlela nahrubo doma na žarnech, tj. na ručním mlýnku, a říkalo se jí *pipa* nebo také *žarnuvka*. Štěpánka Bojková už chléb kupovala, ale její maminka pekla chleba jednou týdně, vždycky když dojedli poslední bochník. Často prý říkala: „Za dvacet korun my še vykustovali na týžyň...čtyřo ludže.“ Za dvacet korun se koupila žitná mouka a ta jim stačila na týden. Z chlebového těsta zadělaného z *pipy* se pekly i tzv. *pipjoki*. Těsto se rozválelo na tenké placky a ty se dávaly péct do trouby, nikoli do pece. „*Pipjoki še pěkly gľuvně po vojně, to byla bjyda, v obchodě nic něbyťo a doma tež nic.*“ Jedly se čerstvé s kávou, mlékem nebo samotné. Po upečení chleba se často využívalo vyhřáté pece k upečení tzv. *brutfanoťu*, což je buchta z kynutého těsta, která se ale pekla na *brutfani*, tj. pekáči. S chlebem se ještě pekly *bochynky*, určené pro děti, které je měly velmi rády: „*Džecka je porvaťa a hned sfrygať!*“

Dalším jídlem, které už naše generace nezná, jsou *puňčki*. Podle Štěpánky Bojkové se dělaly „ze ržane (žitné) *munjky zemlete na žarnach, bo pšenice byla vzocno.*“ Mouka se upražila nasucho a ta „*rozegřoto munjka*“ se spařila vařenou vodou, vznikl z toho „*taki bync*“ (hustá kaše). Nabíralo se to lžičkou jako škváňky a pomastilo se to *špyrkama* (škvarky). Pamět-

níci také měli v oblíbené *pražbu*. Jedli ji totiž ze společné mísy a zažili u toho spoustu legrace. Všichni si dělali v míse důlky, aby jim do nich stékalo mléko a snažili se jíst co nejrychleji, aby na ně ještě nějaké mléko zbylo. Badatelka Jiřina Králová, která se podrobně zabývala problematikou lidové stravy na Těšínsku, se v jednom ze svých příspěvků zmiňuje o *pražbě*. Hospodyně prý nasypaly do horkého mléka *žarnovanou* pšenici, hodně ji rozkvedlali, povařili a nalili na mísu, ať zchladne. *Pražba* se pak podávala s cukrem a máslem nebo naslano se škvarky.³

Štěpánka Bojková si vzpomíná, že v Istebně vařivali *munčunġku*. Podle jejích údajů je to jen mouka uvařená v mléce: „*Něco jako gryzka (krupicová kaše), ale z munjky.*“ Podle jiných zdrojů byla *munčunġka* mouka zadělaná ohřátou kyskou nebo smetanou a jedla se s brambory.

Protože domácnosti často trpěly nedostatkem vajec, nedělala se *vaječyna* (míchaná vajíčka), jak ji známe dnes, ale nastavovala se moukou a mlékem, aby se lidé dosyta najedli. Tomuto pokrmu se říkalo *kurmunjka* nebo

Štěpánka Bojková,
Hrádek, 2003.
Archiv Marie Bojkové
Šrédlová

*Kuchyňský sporák,
Hrádek, 2006.
Archiv Marie Bojková
Šředlová*

někde *kurmunica*. Způsob přípravy se lišil dům od domu. Podle babičky se nejdříve usmažily špyrky a na ně se pak nalila vajíčka zamíchaná s mlékem a moukou. Nakonec se jídlo posolilo a posypalo pažitkou. *Kurmuňka* se jedla s chlebem nebo bramborovými plackami.

*Jan Bojko, Hrádek,
sedmdesátá léta 20. století.
Archiv Marie Bojková
Šředlová*

Jídlem, které bylo také považováno spíše za pokrm chudých, byly *lejoky*, Štěpánkou Bojkovou uváděné jako *gorolski amolety*:⁴ „*To moŹ od głodu, aby nęumřil*.“ *Lejoky* se skutečně připravují jako palačinky, jen s tím rozdílem, že se do nich nedává vajíčko, popřípadě jen jedno. Většinou se dokonce smíchá jen samotná mouka s vodou, z čehož vznikne řídké těsto. Placky se dělají jen nasucho *na blaše*, někdy se pak pomažou máslem. Štěpánka Bojková se směje, když si vzpomíná na jednu příhodu: „*Roz mi poviadał jedna Polyna, że ješče muši chłopowi nawařić a jo żech se dŹiwita: VŹdyć chłop či pŹidŹe za chwile z roboty. A Polyna na to: Ale jo jynym gipki placiki urobim i mum gotowe*.“ Cokoli je rychlé nebo rychle udělané, tomu Poláci říkají *gipki*, například *gipko polyvka*. Vtipným názvem *gipki placiki* pak označují *lejoky*. Běžně se jedly tzv. *švołki*. Vajíčko se smíchalo s moukou, vzniklá drobenka se nadrobila do uvařeného mléka. „*To še mušało palcami nadrobić a dać pozur, aby tej muŹki nębyło vjyncej než vajićka...abo było tŹeba wody pŹilyć do vajićka. Jedyn waŹił šwołki, że jich mało skropił a była s tego tako fula, było to gynste a to potym muŹli pomaŹitić špyrkama. Jiny zas dowoł kislum šmętuŹke*“, upřesňuje Štěpánka Bojková.

Brambory se připravovaly na všechny možné způsoby. Tvořily základ každodenní stravy. „Žymjoki s kyškum i kapusta, to bylo běžné jedzyny,“ povídá Štěpánka Bojková. Velice často se jedly bramborové placky, které se nedělaly na omastku, ale jen nasucho na plotně. Jemně se nastrouhaly brambory, voda se pořádně scedila, těsto se spařilo horkým mlékem, přidala se sůl, majoránka, mouka a vajíčko. Placky se mohly podávat naslano maštěné škvarky a nebo s „kyšlum šmētun̄kum“, někdy také s hřibovou omáčkou, „...jakum gdo mjoť chynč.“ K tomu se pilo mléko nebo kyška. Ze stejného bramborového těsta se dělal tzv. *kuba*, který se však pekl na *brutvani* a těsto se během pečení polévalo zakysanou smetanou. Tomuto jídlu se také říkalo *stryka* (u Těšína *brutvaňok*). Hotový *kuba* se pak pomastil pořádně máslem. Pod názvem *kuba* si však hned u sousedů mohli přichystat zase jiný pokrm. Na Jablunkovsku se přidávaly do nastrouhaných brambor ještě švestky. V okolí Těšína je *kuba* tradiční velikonoční jídlo – uzené maso zapečené v chlebovém těstě. V Istebné zapékali *kubu* s kousky jablek a říkali tomu *kubuš*. K velice oblíbeným pokrmům patřily *pěčoki*, brambory ve slupce opékané na plotně nebo v ohni. Ze syrových jemně nastrouhaných brambor se dělaly *gaťuški*, tj. chlupaté knedlíky. Jedly se se zelím, „*pomazane špyrkama* či *šmētunkum*.“

Skoro denně se vařily polévky, často tvořily hlavní jídlo celého dne. Polévek můžeme vyjmenovat celou řadu: *vodžun̄ka*, *gřibula*, *kapušňon̄ka*, *grochula*, *bryja*, *koprula*, *zalyvajka*... Co se týče názvu polévek, lišily se od vesnice k vesnici. Nejprostší, nejjednodušší polévkou byla jakási dnešní česnečka, vlastně jen omaštěná voda bez jíšky. „*To taki ruźne bramborački, jedyn praviť vodžun̄ka, jedyn zaš chudo jeva, gdoši kuřina. Každy to jinači pojmenovoť.*“ Štěpánka Bojková vypráví veselelou příhodu, která se udála u souseda: „*Božentula uvařila vodžun̄ke chłopovi na věčeře, ale coši ji nasmolilo a vylota horkum vodžun̄ke Božentovi za kark. Boženta mjoť kark spaluny, ale Božentula lutovala polyvke: Tak žech se jum dobre pomaščiť!*“ Podle vzpomínek Štěpánky Bojkové se v Istebné vařila polévka zvaná *žur*. „*Na Istebne žech raz jadla polyvke, co mi doť Añtuň a jo še s ním zbyvala, že to je fajno kapušňon̄ka. On praviť, že to nima kapušňon̄ka, ale ganc jak kapušnica to šmakovalo. Režnum mun̄ke něchajum zakvašič, slejum, vajco na tvardo uvařune dajum do tego a už něpamjyntum co ješče.*“

Štěpánka Bojková vzpomíná, že jako malá holka šla upustit mléko z čepniku⁵ a rozlila

ho. Nepřiznala se a její bratr místo ní dostal výprask. „*To něbyla žodno sranda, bujcki (pohlavky) lotały, tam mama še s nami něsmolili, prun̄tkym vyšmigali. A Bemin (bratr) praviť, že go to něbolalo, a dostoť ješče roz.*“

Štěpánka Bojková si pamatuje, že v Istebné se hodně pytláčilo. „*Tačik (děda) pytláčil a pak za to sedžoť v harestu v Jabłun̄kově. Za sarne asi. Ale vtedy jyny kryť sumšada a ten še na něgo vysmolil. Ja, to vtedy něbyto chatupy, aby chłopi něpytláčili. A rozmajť še potym vykryn̄cali. Raz ješče byla krev ze sarny v pivnicy a přišli financi a pytali še: Co tu robi ta krev? A chłopi jim řekli: Spytejče še babuv, ty chodži na žymjoki.*“ Lidé prý chodili v noci dokonce chytat pstruhy. V Hrádku již to nebylo tak běžným jevem, přesto si Štěpánka Bojková vzpomíná na pytláka Josefa: „*V Grudku jyny Jozef pytláčil, chodžiť do lasa na sarny a byl v tom taki guňuny.*“

*Kuchyně paní Jiřiny Králové v Č. Těšíně na Karvinské ulici
Foto Aleš Milerský*

Kuchyně paní Jiřiny Králové
v Č. Těšíně na Karvinské ulici
Foto Aleš Milerský

O nakládání zelí v Hrádku zavzpomínala Štěpánka Bojková: „Ještě dřív my mjoli dřevěnum dymbovum bečke, navrch še daty taki deski a ty še mušaťy začunžič kamjynim. Jenik (syn) už pamjnyto jyny kameninovum bečke. Bečka še mušaťa fest umyč, na spodek dali koper, vinny list, někjedy cibule a někjedy tež dymbovy listek. Głovy z kapusty še kruňžaty na takim veľkim kruňžoku (struhadle). Do kapusty my ješče dovali kyňsy kvaku a pľuňki (planá jablka) a sol. Gdoši tež kmin dovoť, my ni. Džeka še o ty jabka bili, bo byty taki dobre. Tyn, gdo ušľapovoť, mušoť nogi poľuňdně vydřič i nechty ostrigač. Kyslo kapusta še potym fest maščiťa špyrkum. To še řikato, že po kapušče muže prošok chodžič, bo kapuste nepřemaštiš.“ Ze zelí se často pekl kapušňok. Uvařená kapusta (někdo však dával syrovou) se dobře promastila, posolila, popeřila a zabalila do kynutého těsta. Někdy se smíchalo všechno dohromady, kyselá kapusta, fazole, uzené maso, brambory, a podávalo se to jako hlavní jídlo.

Rýže, v dnešní době úplně běžná surovina, byla dříve pokládána za velkou vzácnost. „Kějši, to už byla goščina, jak še ryžjod,“ říká Štěpánka

Bojková, „jak pak byť Jenik (syn) maťy, to už še jadľa čynsto, tag roz do tyždňa. Děda mjoť ryž rod, ale žodne džeka ji nimjaťy rady, pravili, že to je činska pomsta. Jak přišli ze škoťy, otevřeli trumbe, a jak byľa ryž, tož ji zaš zavřili.“

V Jablunkově byl nedaleko hřbitova trh, kde se prodávala zvířata. Kdo chtěl prodat nebo koupit domácí suroviny, musel jít na trh až do Třince. „Jak mjoť gdo prošoka, tak šeť na torg do Jabľuňkova, jak masťo, to bardži do Třince chodžili. Pěšo chodžily gaždžyny. Mjoťy nožiček a vždyci uškrabli z masťa kyňsek, aby sprugovali, bo někťore něbyťo dobre...“ vypráví Štěpánka Bojková.

Významnou událostí a jedinečnou příležitostí k hodování bývala na venkově zabijačka. Štěpánka Bojková vzpomíná na tragikomickou příhodu z Istebné: „Roz jim na Istebne prošok učyk. Ujec chčot ušanovač na naboji a prošoka jyny sekyrkum omračit. Chťopi še fest napili gořotki a pak še dživajum – a prošok nigdži. Našli go až na vjosne u krmelca, jak šňyg rostoť.“

Štěpánka Bojková vypráví, že ještě v první polovině minulého století se kořalka pálila téměř ze všeho: „Kvit še robit z řepy, z žymjokuv aj z melasy a z droždžo, to še nazывaťo lavoruvka. Byťo třeba lavoru s horkum vodum, do garca še doť kvas a garněč še oblepiť munjukum, doť še na lavor i kvit skapoť do lavora.“

Sváteční dny byly vítanou možností, jak si zpestřit jednotvárný jídelníček. Například při svatební hostině na Těšínsku žaludek rozhodně nezůstal hladový. Svatba se totiž často hodnotila právě podle jídla. Ne nadarmo Štěpánka Bojková říká: „Všyci ty věšela čľoveč zapumni, jyny še beje pamjyntač, či še tam dobře najod, abo tam byťo mizerne jedzyni.“ Když slavnost skončila, všichni hosté dostali výslužku: „Něrozdovaly še kotoče před svadbum jako džišo, kotoče še bardži dovaly potym po věšelu na vyslužke. Jak še Lida z Berna vydovaťa, tak žech babke s makym každymu daťa.“ Po svatbě se vždy konají tzv. popruvki. „Jake by to byťo věšeli bez popruvek? Někjedy mjoli popruvki ješče tydžyň, ale začato to hned na drugi džyň po věšelu. Věšelnici přespali na šaně ve stodole, rozmajťe še učiskali a další džyň se potym ješče bavili.“

Na vilije (Štědrý den) se musel držet přísný půst. Někde měli aspoň polední polévku nebo bryju, jinde nesměli sníst až do večerní hostiny vůbec nic. „Na Istebne my še poščili caľy džyň a džeckum řikali, že gdo coši zjy, tyn zemře. Jefka, jag už mjoťa veľki głud a v izbě še smažily krepliki, tak je porvaťa a sfrygaťa ješče taki čerstve a horko... a byťo ji fest špatně. Ganc ji byťo do pľaču, že zemře.“

Jídelniček, který byl pro horské oblasti Slezska typický v první polovině dvacátého století, se poněkud pozměnil v době druhé světové války.

Za války byl vyhlášen zákaz mlít doma mouku, nesmělo se dělat máslo ani zabíjet prase. Lidem se přidělovaly lístky, za které mohli nakupovat potraviny. Obchody však byly poloprázdné. Jak říká Štěpánka Bojková: „V obchodě nic nebylo a doma tež nic. Nimugli my maso robič ani prošoka zabič. Všecko se mušato zagtošič. Jak coši gdoši, tak go hned zavřili. Chodžiti taki chlop, zvožiti prošoka a podle tego, kolik bylo mjynsa, tak odpočítali listku na několik měšuncu. Někteři ludže měli dost bjdý, zasoby žymjokuv už byly male. My brutvaňoki pjykli, tak my potom bjdý nimjoli. A duma vždýci coši bylo.“ Štěpánka Bojková vzpomíná, že si každý pomáhal, jak mohl. Hodně věcí se dělalo tajně, aby se aspoň nějak uživil. Popisuje příhodu, kdy úředníci až koncem války přišli na to, že se jejich mlýnkem dalo celou dobu otáčet. „Oni zaplombovali mlynjky, ale tím našim šlo jedum ryňkum obraceč a oni to něžjiščili. Jak už kunčila vojna, šandaři přišli na to, že my poradžili na tym mleč. My byli vylyňkani. Daľach jim špyrki caľy kyňsek ze sunďka, tak byli radži. To už byľ kunč vojny. To še num vydařilo s tym.“ Lidé schovávali často mlýnky do sklepa, protože při mletí vydávaly velký hluk. „Jak zbožiti mlet, tak to hrčalo. Na mlynjku to bardži bylo slyšeč..., tak go do pivnice rači dovali... To taki chytki byľi rozmajte.“

Ještě před válkou, než se muselo mléko odevzdávat do sběrný, chodil manžel Štěpánky Bojkové pěšky se dvěma baňkami mléka do Návsí, kde ho prodával. „Chodžiti pěšo, v každej ryňce baňke mlynka, a mušoť dovač pozur, aby go něrozľyť.“ Štěpánka Bojková říká, že mezi lidmi panovala velká konkurence a každý, kdo už měl domluvené místo na prodej, si ho velmi pečlivě hlídal. Když vlastní kráva zrovna neměla mléko, majitel si raději koupil mléko od někoho jiného a šel ho prodat, než aby o své obvyklé místo přišel.

Za války se muselo povinně odevzdávat mléko do sběrný, kde nejdřív změřili jeho kvalitu a tučnost. Těmto kontrolám se na Těšínsku říkalo *prubki*. Čím bylo kvalitnější mléko, tím více dostali lidé másla. „My odevzdavali mlynko a podle tego, kolik my dali, tak num zaplačili

a tolik my kupili čtvyrtek masľa. Tako zbjerna chodžila, my to dali na Charcov do baňek, taki auto pro to přijechať. Potym byli prubki, jake doť ktory mlynko, jak tučne.“ Rodina chodila odevzdávat mléko do sběrný na Harcov⁶ asi až do osmdesátých let, přestože už to nebylo povinné. Podle Štěpánky Bojkové to bylo pro ně výhodné. „My odevzdali mlynko, němušeli se s tym robič a ješče my dostali za to gotove masťo.“ Zatímco za války obdrželi za odevzdané mléko přímo čtvrtky másla, po válce už dostávali peníze. Když umřel manžel Štěpánky Bojkové, přestali mléko prodávat.⁷

Interiér kuchyně
Kotulovy dřevěňky
v Havířově Bludovicích
Foto Aleš Milerský

Interiér kuchyně
Kotulovy dřevěňky
Foto Aleš Milerský

POZNÁMKY

1 Kačica je značka sporáku.

2 Manžel Štěpánky Bojkové šel do důchodu v roce 1973.

3 Králová, Jiřina: Některá starosvětská jídla z Těšínského Slezska. Těšínsko 4, 1978, s. 22.

4 Palačinkám se na Těšínsku běžně říká amolety.

5 Mléko, které se nespotřebovalo čerstvé, se vřilo do čepniku. To byl

speciální hliněný hrnec, který měl nade dnem díрку ucpanou špuntem. Když se na mléce usadila vrstva smetany, vytáhnul se špunt a z hrnce vyteklo pouze mléko, tzv. zbýrane mlynko, smetana zůstala v čepniku.

6 Harcov je část Hrádku.

7 Manžel Štěpánky Bojkové, Jan zemřel v roce 1982.

Básník z Potoků – Jan Pyszko

Libor Martinek

Jan Pyszko se narodil 17. 9. 1925 v Návsi u Jablunkova. Po absolvování Střední pedagogické školy v Těšíně v r. 1949 byl učitelem v Návsi, od r. 1956 studoval dálkově na Vysoké škole pedagogické v Bratislavě (absolutorium v r. 1961) a na její pobočce v Trnavě. Působil jako učitel matematiky a fyziky v Bystřici nad Olší, Jablunkově aj., byl ředitelem Základní školy s polským jazykem vyučovacím v Hnojníku. Stal se členem pěveckých sborů Chór Nauczycieli Polskich (Sbor polských učitelů) a Gorol, zapojoval se do amatérského divadelního hnutí v pobočce PZKO v Návsi, byl členem Divadelní a recitační komise při HV PZKO (Komisja Teatralna i Żywego Słowa przy ZG PZKO). Několik let vedl literární sekci SLA PZKO. Člen ZLPC, opolské pobočky ZLP, Obce spisovatelů.¹ Je laureátem varšavské Ceny „Bílého pera“ Dariusze Stolarského (2001), obdržel Medaili Komise národního vzdělávání (Medal Komisji Edukacji Narodowej, 1998), Medaili Opolského kulturně-společenského sdružení (Medal Opolskiego Towarzystwa Kul-

turalno-Oświatowego) a Medaili Zasłużony pro svaz HV PZKO (Zasłużony dla Związku ZG PZKO).²

Navázal spolupráci s Literární skupinou '63 nejprve jako překladatel slovenské poezie,³ později přibýly i překlady veršů a odborných prací z češtiny do polštiny a vice versa.⁴ S psaním vlastní poezie začal poměrně pozdě, mj. přispěl do almanachů, antologií a sborníků *Z tej ziemi* (1983), *Zaproszenie do źródła* (1987), *Penetracje* (Průzkumy; Warszawa, Instytut Wydawniczy ZZ, 1987), *Punkt zwrotny* (1988), *Samosiewy* (1988), *Przemijanie dni* (1990), *Nocny list z Krakowa* (1990), *Z biegiem Olzy* (1990), *Pojednanie* (1993), *Metafora* (1995), *I – VII Najazd Poetów na Zamek Piastów Śląskich w Brzegu* (1991-1997), *Więcej słońca w sercach* (Více slunce v srdcích; Poznań, ZLP, 1997), *Odnajdywanie siebie* (2003). Jeho překlady i vlastní verše se čtou na stránkách periodik Alternativa (Alternativa nova, Alternativa plus), Aluze, Głos Ludu, Kalendarz Śląski, Metafora, Naprzód, Nasza Gazetka, Ogniwo, Ozvěny-Echo, PAL, Těšínsko, Zwrot aj.

Debutoval sbírkou *Pęknięta pieczęć* (Puklá pečeť; Kielce, 1988), která vyšla u příležitosti tvůrčí dílny v Kielcích 20.-24. 5. 1988 v redakci básníka, redaktora, po r. 1989 vydavatele Stanisława Nyczaje (*1943). Pyszkův básnický debut se odehrál pod silným vlivem jeho zkušenějšího rádce W. Przeczka. Vypovídají o tom shody v poetice, ve formě charakteristických básnických tropů (nacházíme četné przeczkovské metaforý: „w polu / skrzydlaty koń /.../ na ugorach błysk / znaczeń / pióronośnych“⁵ aj.), v typu verše, který je u J. Pyszka ještě mnohem více zprozaizovaný než Przeczkův (objevují se útržky hovorů lidí, nejednou v jablunkovském nářečí), v celé řadě podobných lyrických situací (např. křižovatka v básni *Stary człowiek*⁶ upomene na Przeczkovu báseň *Ruch uliczny*⁷), v symbolech a motivech (hrbaté kopce, ostrý roh měsíce, kosti předků, klíč k otevření svítání), ale i v panteistickém, u J. Pyszka dokonce pohanském vztahu k přírodě: „potok rozmowy pachnie zbożem / w obejściu lipy / dąb do kieszona kapusty // a żywe kolumny kasztanów / lśnią / wilgotnym brązem wróżby druidów /...“ (Potoki⁸ / Potoky/); „a ty / zadufany w macierzankę / odurzony / wyjesz na łańuchu do kości / jeszcze nie wygrzebanej // macierzanko / i dobra wróżko“ (Zapis macierzanky⁹ / Záznam materiďoušky/).

Jan Pyszko

Foto František Bařon

Nesouhlasili bychom zcela s názorem W. Przeczka, že „wiersze Jana Pyski mieszczą się w modnym dziś nurcie tzw. »poezji ekologicznej«“¹⁰ (básně Jana Pyska patří do dnes módního proudu tzv. ekologické poezie). Ekologická poezie je totiž daleko výraznější než u Pyska spojená s hnutím na ochranu přírody, z jehož postulátů autoři vycházejí a na než konkrétně reagují. Zůstaneme-li na území Těšínského Slezska, do „ekologického směru“ polské poezie zařadíme s čistým svědomím verše Jerzyho Oszeldy (*1950) z Těšína, jehož jedna sbírka básní je věnována endemické rostlině toříčku jednohláznému (lat. *herminium monorchis*).¹¹ V Pyszkově poezii nejde ani tak o ochranu přírody (i když tento prvek je zde samozřejmě také), dominuje spíše oslava přírody.

Pyszkovy ódy a poémy inspirované Beskydami (Zbuntowana wrażliwość¹² /Vzbouřená citlivost/ a W kopcach uśpiewanej rzeki¹³ /V kopcích rozezpívané řeky/) upomenou na tvorbu H. Jasiczka a W. Przeczka, kterému jsou věnovány. Jinému kolegovi z Literární skupiny '63 J. Gaudynovi věnoval báseň Dotknięcie czasu zatrzymanego¹⁴ (Dotek zadrženého času). Novým žánrovým a stylovým prvkem je koláž úryvků z tisku¹⁵ s básnickovým lyrickým komentářem v poemě Wycinki z prasy Julio Cortazara (Útržky z tisku Julia Cortazara).¹⁶

V r. 1993 vycházejí J. Pyszkovi dva výbory veršů – *Potoki* (Potoky; Opole, Oddział ZLP w Opolu, 1993), do něhož editor výboru, básník Harry Duda (*1944) z Opolí, zařadil básně z let 1969-1993, a *Słowa jak kamienie* (Slova jako kameny; Warszawa, 1993) obsahující básně z let 1971-1992 v autorském výboru a s doslovem W. Przeczka.

Při četbě výboru *Potoki* se místy nelze ubránit pocitu, že J. Pysko je na W. Przeczka jako na svém básnickém vzoru závislý snad až příliš. Jinde jsme poukázali na to, jak tenká je hranice mezi bezděčným nebo záměrným napodobením literárního vzoru na počátku literární tvorby, kdy autor teprve hledá svůj originální styl, a plagiátem.¹⁷ Po uplynutí učednických let smíme očekávat, že autor najde svou vlastní osobitou a nezaměnitelnou poetiku. Srovnáme-li Pyszkovu metaforu s metaforou W. Przeczka, nemůžeme se ubránit dojmu, že jde o prosté kopírování svého učitele: „zákwas tvaru“, „struna żądostiwosti“, „zdrowe myślenki“ atd. jsou přece typické metafory Przeczkovy! A další shody v motivice: „Tylko własny klucz / rzetelnej roboty / otwiera / co zatrzaśnięte // A w warsztatach aż tyle / wytrychów“ (Klucz¹⁸ / Klíč/). Citovaný úryvek z Pyszkovy básně se

až příliš podobá již citované Przeczkově básni Klucz do Olzy (Klíč k Olze): „Nie ma klucza do Olzy / chwyciłem za wytrych.“ Může to být náhoda?

Výbor *Potoki* je uspořádán do čtyř oddílů, v prvním (Dar rosy) jsou básně inspirované nejbližším okolím básníka, v dalších třech částech (trefně pojmenovaných W kręgu I.-III. /V kruhu I.-III./) se námětový a tematický okruh postupně rozšiřuje. Jako bychom do středu Pyszkova světa, který tvoří – jak jinak – rodinný dům, rodná obec Návsí a její nejbližší okolí, hodili kámen a poté pozorovali postupně se rozšiřující kruhy na hladině básnické inspirace. W. Przeczka doslovem *Potoki* plyną do morza, Kilka słów na drogę (Potoky plynou do moře, Několik slov na cestu), nazvaného jaksi v souladu s regionálním povědomím již u Ó. Łysohorského (titulem sbírky *Aj laśské řeky plyną do morza*, 1958), tvrdí, že realita J. Pyska je uzavřena do sféry jedné kultury a náboženství.¹⁹ V Pyszkově případě jde o příslušnost nikoli ke katolické, ale k evangelické církvi (augsburského vyznání). Vnímavý čtenář postřehne v jeho poezii větší vazbu na Starý zákon, aluze na Nový zákon (Panna Marie, motivy z novozákonních příběhů atd.) se u něj vyskytují spíše výjimečně.²⁰ Rovněž souvislosti s epickou či lyrickou složkou beskydského horalského (v tomto konkrétním případě jablunkovského) folkloru se Pyszkova tvorba manifestuje poněkud odlišně ve srovnání s jinými spisovateli z Těšínského Slezska.

Polská místní, zájmová i česká srovnávací kritika zákonitě nachází výrazné výtvarné citění.²¹ S tím lze nepochybně souhlasit a dokladů pro to bychom našli celou řadu. Neméně významný je Pyszkův mimořádný vztah k hudbě; ostatně o aktivní účasti J. Pyska ve sborovém hnutí již byla řeč. O J. Pyszkovi se dá říct, že ani mezi mnoha hudebně nadanými polskými spisovateli českého Těšínska (H. Jasiczkiem, G. Palowským, A. Dostalem) nemá v tomto ohledu konkurenci. Hudební termíny, motivy a symboly najdeme snad v každé druhé či třetí básni jeho výborů a sbírek, celá řada básní je přímo oslavou hudby v nejrůznějších podobách (Krajobraz w tonacji fis-moll /Krajina v tónině fis-moll/, Z nutką cis /S notou cis/, Kantata na cztery ręce czasu /Kantáta pro čtyři ruce času/, Chopinowskie na Zaołziu pejzaże /Chopinovské krajiny na Záolží/, Ptak lutni wiosenny /Jarní loutnový pták/, Pieśni /Písni/ aj.). Jde ovšem o tak rozsáhlou námětovou sféru, že by si zasloužila velmi podrobnou studii; na tomto místě se nechceme pokoušet o její nedokonalé, neúplné či polovičaté řešení, je to však výzva do budoucna.

Jan Pysko

Zbuntowana wrażliwość
(Wersja I))

Wilhelmowi Przeczкови

„NIC

CZEGO NIE MA

NIE MA“

(Z mądrości dawnej i teraz...)

w filozofii kamienia

siedem obrazów zbuntowanej

wrażliwości

zaprzeczona zgoda

przekora niezgody

krzyku

wewnętrznego

„OGNIA

KU PRAWDZIE“

na skrzyżowaniu ducha

pegaz

brzudy słowa sieje

wyzwanie

rzeki uśpiewanej

losu

wybranego

worki pełne księżyców

z hałdy

zbieranej calizny

w mrowisku znaczeń

błysk

rozpalający ból dobrego

bóstwa

wyzwalanie

bój

o życie ducha

rachunek

ziemi dotykanej źródłem

widzenia

zaproszenie

do stołu

buntu

światła

Potoki

w tobie to wszystko
dom
stół
słońce
w korzeniach rzeźba głębinna
potok rozmowy pachnie zbożem
w obejściu lipy
dąb do kiszenia kapusty
a żywe kolumny kasztanów
lśnią
wilgotnym brązem wroźby druidów
dom z pobielanym szczytem
niedościgniony dyskurs
opalizuje światło sieni
bukoliczna pastoratka
sprute bochenki dtoni
księżyce roboty
trwa trwanie

J. Pyszko umí také napsat báseň v nářečí, ale na rozdíl od například W. Młynka, který psal nářečím takřka veškerou svou poezii, používá nepravidelně rýmovaný, častěji však volný, nerýmovaný a silně prozaizovaný verš; J. Pyszko v daleko větší míře než lidoví těšíňští básníci pracuje s charakteristickými zvolánými a invokacemi („hej“ v básních se světskou tematikou,²² „aleluja“, „hosanna“ ve verších religiozní povahy²³ atp.), které orientují čtenářovu či posluchačovu pozornost na výraznou hudební stránku verše, nepochybně odvozenou ze vzoru horalského písňového folkloru.

Podle W. Przeczka, který se odvolává i na názor polského badatele J. Kolbuszewského,

není v knize *Potoki* nejdůležitější krajina a krajinné uspořádání, nýbrž člověk se svou filozofií „trwania“ (existence). J. Kolbuszewski pojmem „trwanie“ míní, že poezie J. Pyszka je podstatně spojena s tradicemi polské poezie z českého Těšínska, pokračuje v nich a v symbolickém významu odráží určité příznačné problémy, onu filozofii „existence“, která je pro tradici důležitá. Předností Pyszkovy poezie je, že upozorňuje na cosi důstojného, hodnotného nebo pěkného, přetvářeného silou uměleckého vyjádření v univerzální a trvale platné hodnoty.²⁴ J. Pyszko v citované poemě *Wycinki z prasy Julio Cortazara*²⁵ vystupuje jako obhájce lidských práv, humanistické poslání Pyszkových veršů

Podle knihy Jana Pyska
Pęknięta pieczęć
Grafika Andrej Jędraszczak

zaznamenáváme v básních *Godzina przed północą* (Hodina před půlnocí; věnována Olafovi Palmemu), *Zerwany lot* (Přerušený let; s dedikací J. Gaudynovi), *Ogród Beliala* (Zahrada Beliala; určená A. Wawroszovi) aj., které byly zahrnuty do oddílu *Pamięci* (Paměti). J. Pysko v těchto verších hovoří o pomíjení, o setkání s absolutnem, o naději, která umírá poslední, o zlu v nás...

Titul výboru *Słowa jak kamienie* naznačuje, jakou váhu má pro autora slovo. J. Pysko je přesvědčený o významovém bohatství polského jazyka (často skládá hold rodné řeči²⁶), o sémantické nosnosti básnického jazyka (tu a tam si pohraje se slovními základy, aby dosáhl překvapivého básnického efektu²⁷), o jeho neobyčejnosti (v pozdější Pyszkově tvorbě se objevují i metapoetické úvahy o tom, co je poezie²⁸). Druhý pojem v titulu sbírky (kameny) je mnohoznačný. Kámen je mj. symbolem existence, trvání, ukazatelem pravdy, paměti, symbolizuje budování, je duší, která opustila tělo²⁹ jako v Pyszkově básni: „W kamieniach / jak w bursztynach / nasz duch zostawia ślady / bezgłośnie“ (Bezgłośnie odciski³⁰ / Neslyšné otisky/). Kámen spolu se zemí a řekou – chápány

nikoli v obecném významu, ale ukotveny v regionálním kontextu a ve spojitosti s pohnutou historií Těšínského Slezska – patří k dalším nezaměnitelným a důležitým hodnotám, „jak wiara / jak żar / jak słowo / jak kamień zębatej historii“ (Ziemio rzeko / Země řeko/).³¹ Ostatně J. Pysko si při psaní poezie často počíná jako sochař nebo řezbář (první část výboru ostatně dostala název *Rzeźba* /Socha/), opracovává jednotlivé básnické obrazy (odtud i časté přepracování mnohých jeho básní v jednotlivých výběrech), napodobuje práci lidových umělců svého rodného kraje, jimž a jejichž práci v kameni a ve dřevě skládá hold (v básních *Rzeźba*). Na rozdíl od nich „pracuje se slovem“, stromy se mu stávají živými sochami a jejich pocity se stávají objektem básnickova zájmu: „A co one / żywe rzeźby korzeniami w ziemię wrosłe / Co czują / kiedy zbliżamy się / z warczącym śmiertelnie łańcuchem“ (Głos światła³² / Hlas světla/). J. Pysko také pečuje o vokální instrumentaci verše a mnohdy se mu skutečně podaří docílit velmi hutné zvukové struktury básnického jazyka: „Na szczycie / ostre pokosy światła / koszą ciemności“ (Kozubowa chłopska góra³³ / Selská hora Kozubová/). Pyszkova metafora

Jan Pyszko

Miasto

*kasety domów
wpełni jesienno słońca
wyśpiewują najpiękniejszą
melodię dłoni*

*rytmicznie pulsują
skrzyżowania
„Przyjechole spod
Giyrowej –
wyście, panoczku.
Nie wyście, kaj tu bywo mój
syn?
Tela tu wysokuchnych
domów,
istoch zabłądził,
piernika, kany...
No!”*

*rytmicznie pulsują
skrzyżowania*

*w lustrach okien
pobłyskują granie*

Jan Pyszko

Ręce

*pod ciężarem nieba
niewinnym zaciskaniem
pięści
otwierają światło*

*rosną czyste
spełniają kształt myśli
służebne*

*ale też skazujące jednym
ruchem
pęknięta pieczęć
pocałunku*

je vesměs založena na genitivní vazbě, často vizuálně originální („katedra białej polifonii“, „półmrok sakralnej kniei“ apod.) až paradoxní („żywe posągi natury“), místy se mu podaří i v těšinské poezii zdomácnělá „leśmianovská“ metafora („babi się lato“) nebo onomatopoeia („na niwach miodne ciągi“). J. Pyszko umí pracovat s rytmem verše, umně buduje refrény, varioványými podle vývoje lyrické situace jako v básni *Żywocice* (Životice), kde signalizují nadcházející nebezpečí a tragédii: „Jabłonie jabłonie / kwitnące jabłonie / i / wyrzeźbiony ból /.../ Jabłonie jabłonie / jabłuszka złote i czerwone /.../ Jabłonie jabłonie / jabłuszka bezbronne /.../ Jabłonie jabłonie / na krzyż jabłko przekrojone /.../ Jabłonie jabłonie / a korona cierniowa // Kamienie / Kamienie / Kamienie“;³⁴ kameny tentokrát vyvolávají obraz ukamenování samé přírody.

Občas se nás při četbě Pyszkovy poezie zmocňuje pocit, zdali se „básník od Kozubové“ příliš neopakuje a jestli se už jeho ověřené básnické postupy, užitá symbolika a motivika nemění v manýru, jako v básni *Na ziemi ojców* (Na zemi otců), která naneštěstí opět připomene typicky przeczkovský rekvizitář pojmů: „Kujmy złote podkowy / Zwykle / rdzewieją od krwi // Pegaz / niech pola orze...“³⁵

Po dvou zmíněných výběrech přichází J. Pyszko sbírkou *Żarna* (Žernovy; Tarnów, 1998), v redakci básníka a prozaika Andrzeje Grabowského (*1947), s básněmi z let 1994 až 1998. V centru zájmu se opět ocitá člověk a jeho karteziánské *cogito ergo sum* („Niebo / garby ziemi / i / ty / myślę więc jestem“; *Stale*³⁶ /Stále/), lyrický subjekt vyjadřuje údiv nad tím, „ileż / w człowieku człowieka / ognia / serca w porywach serc / rycerzy woli / dobrej / Boga / co na ustach umiera / katharsis / żniwo zbiera / człowiecze...“ (Ileż w człowieku człowieka³⁷ /Kolik je v člověku člověka/). Přátelství, zdůrazňovaná v dedikacích básní nebo v jejich strofách, mívají rozličnou podobu a intenzitu. Skutečné přátelství je však něčím víc než vzájemnou adorací, za níž se mnohdy kryje obyčejné prospěchářství. Přátelství představuje trvalou hodnotu, proto by vzájemná nedorozumění ve spisovatelském středisku neměla mít vliv na vpisování či rušení dedikací básní podle aktuální situace. Jak cenná je proto básníkova sentence na téma generačních půtek: „Iluż było Ikarów / pokoleń Dedala / bogów / Tajemnicaponad/Czyżby/naiwniepostrzegana“ (Niebo³⁸ /Nebe/). A ozdravující konstatování, „jakże zdrowe bywają myśli / z goryczy nagiej prawdy“ (Wilkowi³⁹). Daleko důležitější, protože trvalý, je „dzwon człowieczego poczynania“,

byť to jednání člověka J. Pyszko často ironizuje. Příkladem budiž báseň *Most*, která každému, kdo přešel Most přátelství z Českého Těšína do polského Cieszyna, ať už za tím či jiným cílem, cosi připomene: „Most // Trzech braci / i złota korona / Po obu stronach / jedno źródło // Na środku / poeci pod rękę / i huknęło w oba Cieszyny / z szampana / Cud na Olzã // A dopiero teraz / ludzie / ławą w obie strony / z Europy do Europy // Bez granic!“⁴⁰ Ostatně morální otázky patří v Pyszkově tvorbě snad k nejčastěji tematizovaným. Vratislavský malíř, básník a umělecký kritik Zbigniew Kresowaty (*1951) má pravdu, že *Żarna* jsou jakýmsi morálním traktátem, přechodem do jiného světla, vykročením do 21. století.⁴¹ V „zrnech času“ se všechno mění, proto je nezbytné počkat, až se zrna oddělí od plev a pak si vzít na cestu to, co je nejhodnotnější. Básník si kromě jiného odnáší také radost, která v sobě obsahuje naději, jak je to patrné z básně *Uśmiech* (Úsměv) věnované příteli A. Grabowskému, nositeli rytířského Řádu úsměvu (Orderu uśmiechu), jenž byl tomuto spisovateli udělen polskými dětmi: „Na podporędzio / tuż pod ręką / gotowość / piękniejszej strony świata /.../ Broń / biała rycerzy słowa / siła / co darzy / co ostrzem mądrości / uzdrawia...“⁴² Dá se říci, že J. Pyszko je moralistou téměř miłoszowského typu (viz *Traktat moralny* /1948/ Cz. Miłosze), ale Z. Kresowaty vidí spřízněnost Pyszkovy tvorby s dílem Kazimierza Truchanowského (1904 až 1944), autora mj. *Młynów bożych* (4 díly; 1961–1986), u něhož jsou „pejzaže (...) modyfikowane przez projekcje stanów wewnętrznych bohatera-obszawatora“⁴³ (krajiny proměněny promítnutím vnitřních stavů hrdiny-pozorovatele), pokud si pod touto spekulativní a terminologicky nejasnou charakteristikou dokážeme představit cosi, co dává smysl.

J. Pyszko se dočkal polsko-českého básnického výboru *Pęknięta pieczęć pocałunku – Puklá pečeť polibku* (1999, Olomouc, Votobia) v překladu Františka Všetického. Kniha byla literární kritikou přijata pozitivně,⁴⁴ kvalita Pyszkovy poezie se jevila jako nesporná. Jiří Urbanec o poezii Jana Pyszka již předtím napsal: „Jan Pyszko není zasažen moderní technikou a touhou po dálkách, je to básník rodu, chvalofečník malé skývy země, kterou povznáší až k nebi. Ale jeho básnický výraz je novodobý, píše volným veršem a jeho obraznost je hutně jiskrná. Pevně se přimyká k polské kultuře a je nadšeně rozechvěn, když se setkává s národní symbolikou za pobytu v Polsku. Básník pevně rážby a tvůrce poetistického slova, kterému opravdu můžeme věřit.“⁴⁵ O úrovni překladů Pyszkových básní se psalo už při jejich časopisecké

publikaci.⁴⁶ Výtky k výboru se také týkaly umělecky málo vydařeného překladu.⁴⁷

Následuje výbor z poezie J. Pyszka s názvem *Strzałą zieloną po...* (Zelenou střelou po...; Kraków – Jabłonków, vyd. neuveden, 2003). Obsáhlou, velmi zasvěcenou a z hlediska metody interpretace strukturalisticky pojatou studií o Pyszkově poezii doprovodil knihu D. Šajtar.⁴⁸ Na ni navazuje výkladově pojatý esej Mieczysława Czajkowského z Białystoku.⁴⁹ Nejnovější sbírkou veršů J. Pyszka jsou *Kamyki*

światła (Kamínky světla; Návší, MěÚ v Návší, 2005). Obsahuje básně z l. 2000–2005 a kromě veršů v polštině přináší i dva české překlady z pera Stanisława Gawlika, I. Pyszkové a F. Všetických.

Domníváme se, že po studiích M. Czajkowského, D. Šajtara a F. Všetických není třeba k poezii rodáka z Návší příliš co dodat. Snad jen popřát J. Pyszkovi, aby měl i nadále svůj „kałamarz /.../ pelen snów“ (Oczy gór⁵⁰ /Oči hor/).⁵¹

POZNÁMKY

- 1 Srov. Jan Pysko. In: *W górę doliny – Zaolziańscy ludzie pióra*. Ed. Jan Korzeny a Władysław Sikora. Český Těšín, Zrzeszenie Literatów Polskich w Republice Czeskiej, 1992, s. 58.
- 2 K. Kaszper v rozhovoru s J. Pyszkem Nauczyciel i zaolziański liryk domowy (Učitel a záolžský domácí lyrik) v katovickém měsíčníku Śląsk (2005, č. 10, s. 30–33) uvádí několik chybných informací ze života osmdesátiletého jubilanta. J. Pysko nestudoval na žilinské, ale na trnavské pobočce VŠP v Bratislavě. Nebyla mu udělena cena D. Strzeleckého, ale Cena D. Stolarského. D. Šajtar, který J. Pyszkovi nabídl členství v redakční radě časopisu Alternativa nova, nikdy nepřednášel francouzskou literaturu na Ostravské univerzitě, ani na FF či PdF UP v Olomouci, ale literární kritiku na PPF Slezské univerzity v Opavě. J. Pysko také nebyl nikdy členem výboru ostravského střediska Obce spisovatelů (dříve Obce moravsko-slezských spisovatelů).
- 3 V první antologii Grupy Literackiej 63 Profile (1966) se J. Pysko prezentoval dvěma překlady poezie Jána Kostry Nowe jutro a Pieśń kiewrowcy.
- 4 Podrobněji viz. Libor Martinek, Současná překladatelská aktivita polských spisovatelů českého Těšínska. In: *týž, Polská literatura českého Těšínska po roce 1945*. Opava, Slezská univerzita, 2004, s. 149.
- 5 Z básně *W kopcach uśpiwanej rzeki*. In: Jan Pysko, *Pęknięta pieczęć*. Kielce, Ośrodek Kultury Literackiej, 1988, s. 16.
- 6 Tamtéž, s. 4.
- 7 In: Wilhem Przeczek, *Dym za paznokciami*. Opole, ZLP – Oficyna Literacka „Wers“, 1992, s. 186.
- 8 In: Jan Pysko, *Pęknięta pieczęć*, op. cit., vnitřní strana obálky.
- 9 Tamtéž, s. 9.
- 10 Wilhelm Przeczek, recenze vydavatelství „Potoków“ (rukopis); přetištěno in: *W górę doliny – Zaolziańscy ludzie pióra*, op. cit., s. 59.
- 11 Jde o vzácnou drobnou vstavačovitou orchidej, která se vyskytuje i u nás v Pošumaví či v Bílých Karpatech), v Evropě výjimečnou rostlinu, momentálně ohroženou záměrem místních orgánů, jež plánují stavbu obchvatu Augustova přírodně cenným údolím řeky Rospudy.
- 12 In: Jan Pysko, *Pęknięta pieczęć*, op. cit., s. 14–15.
- 13 Tamtéž, s. 16.
- 14 Tamtéž, s. 10.
- 15 Překlad článku argentinské matky Laury Batriz Bonaparte (Panorama, 5. 6. 1983, č. 23), jejíž dcera byla vystavena mučení příslušníky vojenské junty a jejíž utrpení ve vězení skončilo smrtí.
- 16 In: Jan Pysko, *Pęknięta pieczęć*, op. cit., s. 11–13.
- 17 Libor Martinek, Básníkovi Janu Pyszkovi vyšla ve Votobii básnická sbírka s názvem *Puklá pečeť polibku*, Svoboda, 2. 4. 1999, č. 78, s. 8; v polském překladu *týž, Jan Pysko – Pęknięta pieczęć pocałunku*, Zwrot, 1999, č. 8, s. 53–55.
- 18 In: Jan Pysko, *Potoki*. Opole, Oddział ZLP w Opolu, 1993, s. 24. (Báseň je datována r. 1993).
- 19 Wilhelm Przeczek, *Potoki płyną do morza, Kilka słów na drogę*. In: *Potoki*, op. cit., s. 66–67.
- 20 Jidáš Iškariotský v básni SOS. In: Jan Pysko, *Żarna*. Tarnów, Oficyna Wydawnicza „Witek-Druk“, 1998, s. 21. A samozřejmě básně s vánoční tematikou.
- 21 W. Przeczek, Z. Kresowaty, D. Šajtar.
- 22 Např. „Hej / kopce moje kopczyśka / Olzo / dębów Jana / zadumy ogniska / woli / prosto w serce // Hej Harcowie mój Harcowie / ojcowizno / legendy rycerski / Chcynim słonych dłoni... (Gruda ziyimi /Hrouda země/). In: Jan Pysko, *Żarna*, op. cit., s. 24).
- 23 Např. „Mocno bije serce dzwonu / nie daj go wydrzeć / nikomu / Pokornie cię prosimy Panie / weź / pod swą obronę / Twoje / tu na ziemi a naszych serc bywanie / ALLELUJA“ (Tobie Boże /Tobě Bože/). In: Jan Pysko, *Żarna*, op. cit., s. 53; „Ku radości czystej / dzwonne dzwony / biją // Hosanna / Hosanna / Hosanna“ (Wigilii czas /Vánoční čas/). In: Jan Pysko, *Słowa jak kamienie*. Warszawa, ZLP, 1993, s. 22.
- 24 Z vydavatelské recenze J. Kolbuszewského. In: Jan Pysko, *Słowa jak kamienie*, op. cit., text na zadní straně obálky.
- 25 Přepřacovaná verze in: Jan Pysko, *Słowa jak kamienie*, op. cit., s. 57–60; přetištěno in: Jan Pysko, *Strzałą zieloną po...* 2. vyd. Kraków – Jabłonków, vyd. neuveden, 2004, s. 61–64.
- 26 Např. „Broni się upracie / niewzruszona Ewangelia tej ziemi / mowa ojczyśta“ (Kościółek w Gutach /Kostelíček v Gutách/). In: Jan Pysko, *Słowa jak kamienie*, op. cit., s. 19.
- 27 Např. „Trwa trwanie“ (Potoki). In: Jan Pysko, *Pęknięta pieczęć*, op. cit., vnitřní strana obálky; „Dumy zadumy“ (Granica /Hranice/). In: Jan Pysko, *Żarna*, op. cit., s. 19.
- 28 Např. *Poezja*. In: Jan Pysko, *Żarna*, op. cit., s. 6.
- 29 Srov. Kamień. In: Władysław Kopaliński, *Słownik symboli*. Warszawa, Wiedza Powszechna, 1990, s. 139.
- 30 In: Jan Pysko, *Słowa jak kamienie*, op. cit., s. 15.
- 31 Tamtéž, s. 9.
- 32 Tamtéž, s. 29.
- 33 Tamtéž, s. 12.
- 34 Tamtéž, s. 44–46.
- 35 Tamtéž, s. 8.
- 36 In: Jan Pysko, *Żarna*. Tarnów, Oficyna Wydawnicza „Witek-Druk“, 1998, s. 7.
- 37 Tamtéž, s. 46.
- 38 Tamtéž, op. cit., s. 10.
- 39 In: Jan Pysko, *Słowa jak kamienie*, op. cit., s. 34.
- 40 In: Jan Pysko, *Potoki*, op. cit., s. 42. (Báseň je datována r. 1992.)
- 41 Zbigniew Kresowaty, *Pomiędzy przeszłością i przeszłością, Metafora*, 2000/2001, č. 4, s. 265.
- 42 In: Jan Pysko, *Żarna*, op. cit., s. 43.
- 43 Zbigniew Kresowaty, op. cit., s. 266.
- 44 Srov. Drahomír Šajtar, *Třikrát Jan Pysko*, Alternativa plus, 1999, č. 1–2, s. 114–115; Bohumír Kolář, *Puklá pečeť polibku představuje Pyszkovu poezii, Hanácký a středomoravský den*, 23. 11. 1998, č. 274, s. 12.
- 45 Jiří Urbanec, *Básník Jan Pysko, Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy*, 1995, č. 2, s. 35–36.
- 46 Bogdan Trojak, „...Od našich předchůdců rozlišuje nás vztah k Zaolží aneb Alternativa pro Nováky, Host, 1998, č. 7, s. 84–85; na Trojakovu kritiku pak reagoval Drahomír Šajtar v článku *Třikrát Jan Pysko*, op. cit., s. 114–115.
- 47 Libor Martinek, *Básníkovi Janu Pyszkovi vyšla ve Votobii básnická sbírka s názvem Puklá pečeť polibku*, op. cit.; v polském překladu *týž, Jan Pysko – Pęknięta pieczęć pocałunku*, op. cit.
- 48 Drahomír Šajtar, *Poeza Jan Pysko*. Přel. Irena Pysko. In: Jan Pysko, *Strzałą zieloną po...*, op. cit., s. 89–96.
- 49 Mieczysław Czajkowski, *Słowa nie gubią piór*. In: Jan Pysko, *Strzałą zieloną po...*, op. cit., s. 97–100.
- 50 In: Jan Pysko, *Żarna*, op. cit., s. 8.
- 51 Zhodnocení kulturně-společenské činnosti J. Pyszka především jako organizátora Kawiareňki pod Pegazem v Jablunkově čeká historika polského kulturního a literárního života českého Těšínska.

Jak ve Frýdku stavěli pomník TGM

Tomáš Adamec

Činnost Spolku pro postavení pomníku Tomáše Garrigua Masaryka ve Frýdku trvala krátce, vlastně jen jeden rok. Ale doba jeho činnosti byla takto vymezena už ve stanovách, kde se na konci, v § 13, píše, že spolek se rozejde, jakmile splní svůj úkol a odevzdá postavený pomník důvěryhodné korporaci do opatrování. Ne však dříve, než bude celý náklad pomníku uhrazen. Zbytek jmění odevzdá spolek ošetřovateli pomníku.

Jak už z předchozího vyplývá, spolek byl založen za účelem postavení pomníku TGM ve Frýdku. K dosažení tohoto cíle měl spolek: a) pořádat veřejné slavnosti, zábavy, přednášky, b) vydávat brožury a letáky, c) pořádat veřejné sbírky a d) užívat všech jiných prostředků k dosažení spolkového cíle. Členem se mohla stát každá zachovalá osoba fyzická a právní. Čestným členem mohla být jmenována osoba zvláště o spolek zasloužilá, členem zakládajícím osoba, která složí najednou nebo v deseti měsíčních splátkách 500 Kč, členem činným ten, kdo se zaváže platit roční příspěvek 25 Kč a členem přispívajícím ten, kdo se zaváže platit roční příspěvek 10 Kč. Správu spolku měla na starost valná hromada, výbor a odbory a hospodářští a účetní dozorcí.

Ustavující valná hromada spolku se konala 12. prosince 1928 v kavárně Radhošť ve Frýdku. Ze zápisu vyplývá, že iniciátorem založení spolku byla místní Jednota československé obce legionářské Frýdek-Místek, která to odůvodňovala „naléhavou potřebou pro okrasu

města, neboť město Frýdek nemá dosud žádný moderní pomník.“

Legionářská obec přišla s myšlenkou pomníku už v roce 1926, ale jelikož neměla vlastní peněžní prostředky, zůstalo jen u nápadu. Teprve v jubilejním roce 1928, když se připravovaly oslavy desetiletého výročí trvání republiky, byla tato myšlenka oživena. Legionářská obec se obrátila na více než šest desítek korporací a spolků, aby je požádala o pomoc při realizaci svého záměru. V červenci 1928 vznikl přípravný výbor předpokládaného spolku a teprve v prosinci se konala ustavující valná hromada. Rozjezd byl tedy poměrně pomalý, ale když už byl spolek ustaven, tak to šlo docela rychle. Hned poté, co se ze zdvořilosti seznámíme s funkcionáři, budeme mít možnost se o tom přesvědčit.

Předsedou spolku se stal školní inspektor Antonín Hrozek, jeho náměstkem Jaroslav Janovský, kapitán v. v., jednatelem Ladislav Kraus, technik – kolorista, pokladníkem Adolf Brantál, drogist, členy výboru František Olšák, notář z Frýdku, František Schiller, podplukovník, Vilém Pátek, obchodní příručí. Náhradníky byli zvoleni MUDr. Karel Vařeka, prof. Josef Filipi a František Luňák, městský zřízenec. Hospodářskými a účetními dozorcí se stali Josef Blažek, berní tajemník, a ing. Karel Zelenka, lesmistr. Co se týká povolání či společenského postavení, byl to tedy velice pestrý spolek. Všichni jmenovaní byli z Frýdku, až na Jaroslava Janovského, ten jim to kazil. Byl totiž z Místku.

Po volbě funkcionářů došlo na debatu o tom, kde by měl pomník stát. Profesor Filipi navrhol, aby byl pomník postaven na rohu sadu před tkalcovskou školou. Tento návrh pak měl být přednesen předsedou Hrozkem a jednatelem Krausem městské radě. V otázce vypsání soutěže na návrh pomníku a model bylo rozhodnuto, aby se počkalo, až bude mít spolek k dispozici alespoň částku 20 000 Kč.

Výborová schůze se pak konala 3. ledna 1929. Byl tu schválen zajímavý návrh na co nejrychlejší získání potřebného množství peněz na stavbu pomníku. Realizaci tohoto návrhu byl pověřen jednatel Kraus, který nechal v místním tisku 12. ledna otisknout leták, jehož znění bych se pokusil přiblížit na dalších řádcích. Předpokládá se tu, že důstojný pomník bude stát asi 50 000 Kč. To je velká suma, ale cesta k jejímu získání nemusí být vůbec složitá,

Program odhalení pomníku
T. G. Masaryka ve Frýdku

Pořad slavnosti

Ú pondělí dne 28. října 1929

1. Ú 9 hod. 45 min.: Sraz delegací a spolků před státní odbornou školou tkalcovskou ve Frýdku
2. Přesně v 10 hod.: Přehlídka čestné rot
3. Zahájení slavnosti předsedou
4. Slavnostní řeč prof. R. Kapáňka z Ol. Ostravy
5. Proslavy
6. Odhalení pomníku
7. Předání a převzetí pomníku do správy města
8. Odchod čestné rot
9. Hledá školní děti p. prezidentu
10. Od 11—12 hod. dopol.: Koncert hudby pětiho pluku 8 „Slezského“ v sádku Komenského

*Odhalení pomníku
T. G. Masaryka ve Frýdku
v r. 1929*

pokud se zachytí zájem širokých vrstev obyvatelstva a zorganizuje se příspěvková akce tak, aby byl celý požadovaný obnos spravedlivě rozdělen mezi všechny příznivce myšlenky postavení pomníku. Nejsnazší by bylo, kdyby se přihlásilo sto zakládajících členů, kteří by svým jednorázovým příspěvkem požadovanou sumu dali dohromady. Organizátoři si ovšem uvědomují, že tolik lidí, kteří by byli ochotni obětovat tak velký obnos, se nenajde, ale „je velmi dobře možno sestavit z našeho občanstva sto skupin lidí, kteří by mohli lehce složit společný pětistovkový příspěvek zakládajícího člena. Takové skupiny tvoří spolky, úřady, učitelské sbory atd.“ Všechny tyto skupiny plánoval Spolek v nejbližší době oslovit. V letáku se vyjadřovala naděje, že v takovýchto skupinách o dvaceti, pětadvaceti členech by neměl být problém vybrat, třeba i v několika měsíčních splátkách, tu požadovanou pětistovku. Leták končí optimistickou výzvou: „Prosíme všechny dobré lidi, aby nám v naší akci pomáhali, aby tvořili sami mezi sebou nové skupiny, aby brali na se dobrovolně funkci výběrčích. O výsledku této akce bude spolek pravidelně uveřejňovati zprávy, doufaje, že bude tak mezi jednotlivými skupinami vyvoláno ušlechtilé soupeření v tom, kdo dřív a více zaplatí, aby naše město a tím celý náš kraj co nejdříve stál v řadě těch, kteří veřejně uctívají osobu našeho drahého Osvoboditele T. G. Masaryka, kteří jsou hrdi na to, že i u nás, v Bezručově kraji, bude stát pomník se zlatým nápisem: Pravda vítězí.“

Není zcela jasné, kolik takových hrdých skupin či jednotlivců se našlo, protože o dalším osudu této optimistické výzvy se nedocho-

valy žádné doklady. Zápisy ze schůzí jsou totiž dochovány víceméně nahodile. V tomto ohledu jsme tedy odkázáni na zprávy z tisku, tedy z místního týdeníku Frýdecko-místecký kraj. Ten v sobotu 23. února informuje o tom, že skupinová akce zdárně pokračuje. „Dosud nebyly veřejně kvitovány úpisy úřednictva okr. nemocen. pojišťovny a uč. sboru chlapecké školy obecné. Sluší vyzdvihnouti, že místní polit. organizace soc. dem. a odbor ústř. jednoty živnost. a obchod. organizací upsaly svoje podíly bez vyzvání, což svědčí o vzácném pochopení našeho úkolu. Kéž jejich příklad je i jinými korporacemi následován. Učitelstvo místecké upsalo již polovinu podílu, rovněž tak uč. sbor měšť. školy chlapecké. Legionáři upsali další (druhý) podíl.“ Podobné zmínky můžeme v novinách najít ještě několikrát, zdá se tedy, že akce byla skutečně ostře sledovaná. A vypadá to, že představa organizátorů o sbírce mezi obyvatelstvem nebyla tak přehnaně optimistická, jak by se mohlo z dnešního pohledu zdát.

Jak se plnila spolková pokladna, začalo se řešit, kdo ze sochařů bude požádán o zhotovení busty. Z několika návrhů pak byl vybrán na členské schůzi dne 11. dubna návrh profesora Mařatky. O výsledku jsme informováni prostřednictvím zprávy ve Frýdecko-místeckém kraji, kde se uvádí, že profesor Mařatka je patrně nejlepší ze současných žijících sochařů a jeho Masarykova busta není jen pouhou fotografií, byť představuje věrnou podobu, ale navíc ukazuje Masaryka jako filozofa.

Busta byla tedy vyřešena, zbývalo zajistit architektonickou část pomníku, úpravu místa, položení základů. Než došlo k potřebným

Pomník T. G. Masaryka
ve Frýdku, sbírky SOKA
Frýdek-Místek

rozhodnutím, mimo jiné i k rozhodnutí městské rady o uvolnění pozemku pro pomník, přiblížil se podzim. Pokud chtěli představitelé spolku splnit svůj ambiciózní úkol – odhalit pomník k výročí vzniku republiky – bylo třeba spěchat. Situace, tak jak byla přednesena na schůzi 19. září, vypadala následovně: firma Kulka z Frývaldova dodá do 15. října do Frýdku opracovaný kámen podle návrhu architekta Čermáka, nápis na pomník pak bude záležitostí firmy Franta Anýž z Moravské Ostravy. Provedení prací na místě samotném, tedy úpravu terénu, kladení základů, jakož i vydláždění chodníků žulovými kostkami za cenu režijní (což bylo výborem souhlasně s povděkem přijato) provede místní stavitel Jaro Čermák. Začne okamžitě.

Závěrečné detaily se řešily na počátku října. Tady se ze zápisu ze schůze dovídáme i jednu (samozřejmě, že ne jen jednu) zajímavou věc. Vyplývá z následujícího citátu: „Ježto „Orel“, ač byl oficiálně pozván, ničím ku zdaru akce nepřispěl, nevyslal do ustavující valné hromady svého zástupce, ani jiným způsobem naši akci nepodporoval, bylo jednohlasně usneseno ku slavnosti odhalení jej nezvati, neboť dokumentoval, že o odhalení pomníku nejeví zájem.“

Vše nakonec zdárně dospělo k 28. říjnu, kdy byl pomník odhalen. V sobotu 2. listopadu

přinesl Frýdecko-místecký kraj článek Slavný den města Frýdku, v němž se popisuje, jak za krásného slunečného dne odhalení nového pomníku vypadalo. „Již po 9. hodině ráno hrnuly se zástupy lidu ze všech ulic města Frýdku i z Místku a blízkého okolí na Wilsonovu třídu, kde stojí pomník. Ve tři čtvrti na 10 hod dostavilo se vojsko, přišli zástupci úřadů a korporací, spolky a školní děti. Přesně v 10 hod zahájil předseda spolku pro postavení pomníku vzletným proslovem slavnost, načež starosta města Frýdku uvítal přítomné a pronesl řeč, v níž naznačil význam pomníku pro naše město. Slavnostní řečník pak nadšenými slovy promluvil o panu prezidentu Masarykovi a o jeho osvobozeneckém díle. Všichni přítomní vyslechli řeč s hlubokým dojmem. Okresní hejtman, jednatel spolku a brigádní generál stručně, ale jadrně projevíli radost nad postavením pomníku v našem městě. Vznešený byl dojem při odhalení pomníku. Tak mnohé oko se zarosilo. Podobné chvíle zažije člověk jen zřídka ve svém životě a proto zůstanou dlouho v dobré paměti. Starosta potom převzal pomník do správy města. Vojsko vzdalo pomníku čest a vojenská hudba zahrála fanfáry a národní hymny. Nakonec defillovalo vojsko před pomníkem a hodnostáři, po nich spolky a školní děti. Po rozchodu koncertovala vojenská hudba v protějším parku Komenského, při čemž mnoho lidí přispělo různými obnosy na úhradu zbytku nákladu na pomník. Účast obecnstva byla imposantní a to nejen z obou měst, ale i z blízkého okolí. Frýdek nezažil nic podobného od převratu.“

Zbývá dodat, že zmiňovaným slavnostním řečníkem byl profesor Tlapák z Moravské Ostravy, okresním hejtmanem byl dr. Cichra, brigádní generál se jmenoval Slunečko (bývalý důstojník a posléze velitel 8. pěšího pluku „Slezského“) a že starosta Dokulil podle kroniky promluvil česky i německy. Dr. Cichra byl jako řečník pozván dle zápisu ze schůze z 3. října proto, aby promluvil za lid v nejširším slova smyslu. Pořadatelé nechtěli připustit projevy představitelů politických stran, aby se do slavnosti nevmísil jakýkoliv projev stranic. Mělo to vyznít tak, že pomník postavili všichni (ironicky možno dodat, až na „Orla“). Do základů pomníku byla ještě vložena skříňka s pamětním listem a mincemi. Celkový účet za pomník se vyšplhal takřka ke čtyřiceti tisícům korun, největší díl z této sumy ukrojila částka za bustu – 15 000 – a za kámen – 17 000.

Spolek splnil svůj cíl a pozbyl smyslu. Datum 8. února 1930 nese dopis předsedy spolku Antonína Hrozka adresovaný městské radě. Podle stanov předává radě zbývající jmění spolku, což činí 1 100 Kč 20 hal.

Zároveň připomíná, že na valné hromadě spolku byl vydán popud k založení okrašlovacího spolku, který by se mimo jiné staral i o nový pomník. Peníze, které po spolku zůstaly, nechť tedy rada uloží, aby je pak mohla vložit do vínku tomuto novému spolku.

Činnost Spolku pro postavení pomníku Tomáše Garrigua Masaryka ve Frýdku trvala krátce, vlastně jen jeden rok. Ale v tomto případě se vlastně jedná o plus. Znamená to, že spolek velmi rychle dokázal splnit úkol, který si vytýčil. Jeho práce byla efektivní a městu po něm zůstala opravdu vkusná, trvalá v tom dobrém smyslu, památka.

Obeznamovaný čtenář jistě tuší, že pomník nezůstal na svém místě stát nepřetržitě až do dnešních časů. Zvědavý čtenář by navíc chtěl vědět, co s ním bylo v dalších letech. Není to ale vůbec jednoduché zjistit. Zatímco okolo odhalování či znovuodhalování soch je vždycky humbuk, píše se o tom v novinách, kronikář to poznamená do kroniky, mizení soch se odehrává v naprostém tichu, snad dokonce přes noc. A bez písemného zaznamenání. Alespoň mně se zatím nepodařilo zjistit přesná data tří (!) zmizení busty TGM. Vím jen o třech nových instalacích. Tak tedy, podle městské kroniky

byla v roce 1939 busta tajně zakopána na dvoře městského úřadu, 17. června 1945 byla při národní slavnosti, která měla podobu pouti městem, spolu s dalšími pomníky znovu odhalena. Po únoru 1948 došlo k přehodnocení významu jednotlivých historických osobností pro tehdejší dnešek a Masarykova busta putovala do depozi-táře okresního muzea, odkud byla vyzvednuta opět v červnu 1968, kdy byl pomník obnoven podruhé. Ale opět jen nakrátko, protože se zjistilo, že nové přehodnocení bylo nesprávné. K zatím poslednímu znovuodhalení došlo u příležitosti 72. výročí vzniku Československa v roce 1990. Omlouvám se za tento ironický vtip, ale nemohl jsem si ho odpustit. To, že během padesáti let třikrát zmizí a zase se objeví něčí socha je samozřejmě doklad toho, že něco je špatně, střídání dvou totalit velmi negativně poznamenalo život lidí v této zemi. Na druhou stranu toto časté střídání symbolů ve mně dnes už vyvolává zároveň úsměv. Berte jej jako důkaz optimistického názoru autora článku na to, že Masarykova busta už na svém místě zůstane natrvalo. A pokud přece jen někdy opět zmizí, bude v tom mít prsty zemětřesení nebo nějaký podobný jev, kterému se skutečně nedá poručit.

PRAMENY

SOka FM, fond Spolek pro postavení pomníku TGM ve Frýdku, 1 složka, zpracováno

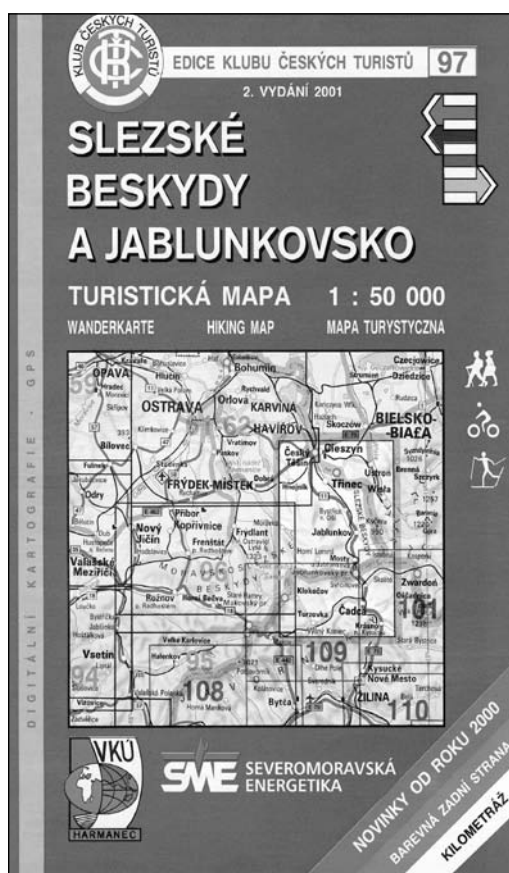
Kronika města Frýdek-Místek I. díl, 1918 – 1965, II. díl 1966 - 1972 Frýdecko-místecký kraj, roč. 1929

Turistické mapy českého Těšínského Slezska po roce 1989

Zbyšek Ondřeka

Připravit a vytisknout turistickou nebo vlastivědnou mapu před rokem 1989 bylo poměrně složité. A nebylo tomu tak jen z technických příčin - jen málokdo si dnes uvědomuje, že topografické podklady se dříve do detailů připravovaly doslova ručně a mapa tak byla v zásadě uměleckým dílem. Obsah vlastních map i doprovodných textů byl pečlivě cenzurován úřady a na turistických a vlastivědných mapách se tak nemohla objevit řada údajů. Jako příklad uveďme absenci jakýchkoli informací o „Ivančeně“, jednom z nejznámějších a nejpozoruhodnějších památníků, vystavěných po roce 1946 na hřebeni pod Lysou horou. Pomník byl vybudován stovkami

dobrovolníků na památku skautů, členů „Odboje slezských junáků“ popravených v dubnu 1945 nacisty v Těšíně, a bezpochyby se stal významným místem, které každoročně navštěvovaly stovky, možná tisíce lidí - v mapách ani v průvodcích však uváděn zpravidla nebyl. Přesto lze říci, že tzv. soubor turistických map (české Těšínské Slezsko bylo zobrazeno na mapách „Beskydy“ a „Ostravsko“), připravený ve spolupráci s českými turisty, patřil do roku 1989 k poměrně kvalitnímu zdroji nejen topografických, ale i vlastivědných informací. Dodnes se s těmito mapami můžeme často setkat. Soubor pokrýval území celé republiky, jednotlivé mapy

byly vydávány v poměrně malém měřítku 1:100 000 Geodetickým a kartografickým podnikem v Praze, n. p. a dočkaly se několika aktualizovaných verzí (první mapa „Beskyd“ této řady se objevila na trhu v roce 1983).

Není Těšínsko jako Těšínsko

Politické uvolnění, k němuž došlo u nás i v sousedních státech (Polsko, Slovensko) po roce 1989, přineslo změny a zcela nové možnosti a trendy i v oblasti tvorby kartografických děl. Od opatrných prvních krůčků na začátku 90. let minulého století jsme se i v našem regionu dostali k dnešní záplavě plánů, map, mapek i průvodců a také ke zcela novým způsobům zobrazování krajiny, které dříve nebyly běžné – např. pohledovým mapám, mapám reliéfním (plastickým) a k dříve téměř neznámým a nedostupným leteckým a satelitním snímkům povrchu Země. Bohužel, i v dnešní době počítačů narážíme na opakující se nepřesnosti. Poměrně často se např. i v nových mapách a nejrozličnějších průvodcích setkáváme s mylným označováním *českého Slezska* jako *severní Moravy*. Historicko-geografické termíny a jejich dodržování obecně činí nejrozličnějším vydavatelům zjevné potíže. Uživatel map nebo čtenář průvodců tak bývá často uváděn v omyl. Například užívání pojmu „*Těšínské Beskydy*“ se vžilo natolik, že si často vlastně ani neuvědomujeme,

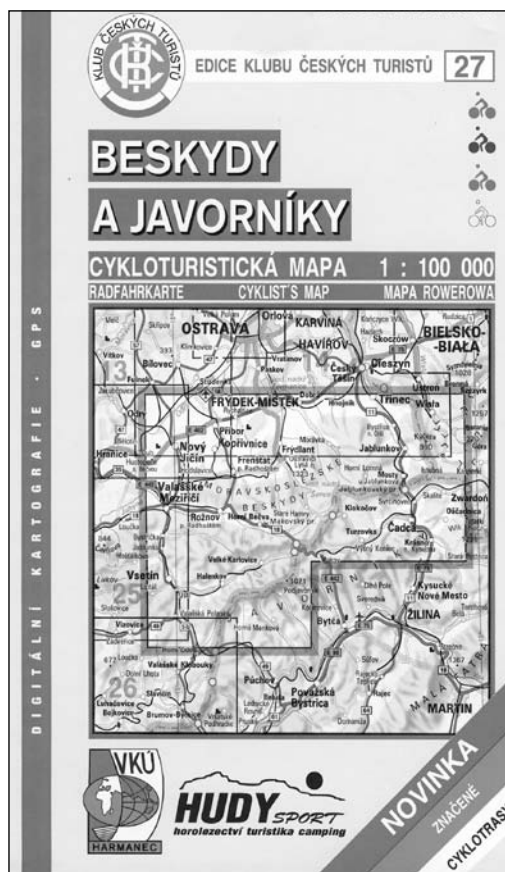
že takovýto fyzickogeografický celek neexistuje. Ani dva poměrně vzdělaní turisté se pak patrně neshodnou na tom, které beskydské hřbety a vrcholy do „*Těšínských Beskyd*“ ještě patří a které už ne. Také hledání nových pojmenování a vymezení nejrozličnějších regionů se stalo v poslední době fenoménem. Souvisí zřejmě se složitou otázkou sebeidentifikace vydavatelů map s místem, kde žijí. Ambice některých radních obcí a měst a snaha zvýraznit jejich roli jsou pochopitelné, ale podobným účelovým zkreslením by se seriózní vydavatelé měli vyhnout. V poslední době bývá např. pojmem „*Těšínsko*“ stále častěji – byť zcela nesprávně – označováno jen bezprostřední okolí města Českého Těšína. Zdá se, že není „*Těšínsko*“ jako „*Těšínsko*“. Jedni tím rozumí okolí města, jiní slezské území, rozdělené od roku 1920 mezi Českou republiku a Polsko. S vymežováním hranic nově ustavovaných „mikroregionů“, „regionů“ či dokonce „euroregionů“ je pak vůbec potíž – nekopírují totiž žádné historické ani geografické hranice původních územních celků a dokonce často ani současné hranice administrativní. Např. *Euroregion Śląsk Cieszyński – Těšínské Slezsko* nepochybně sehrává významnou roli v ekonomickém rozvoji řady obcí a měst, ale nemá mnoho společného s původními historickými hranicemi územního celku Těšínského Slezska – a to jak na české tak na polské straně. Potíže činí některým vydavatelům map a průvodců také zdánlivé maličkosti, např. i správně napsaná forma některých místních názvů. V mapách, zobrazujících náš region, je často např. mylně uváděn název „*Jablůnkov*“ místo správného „*Jablunkova*“. Na starších vydáních jinak velmi zdařilých turistických map KČT (Klubu českých turistů) z 90. let minulého století s měřítkem 1:50 000, o nichž bude řeč dále, všechny překvapila nesprávná nadmořská výška vrcholu Lysé hory udávaná číslicí 1328,8 m n.m., ač hora je ve skutečnosti o více než čtyři metry nižší. V téže mapě najdeme nedaleko Starých Hamrů osadu „*Těšíňoky*“, ale o kousek dále „*Těšíňoky*“, z původního názvu vrchu „*Těšíňočka*“ se stala „*Těšíňočka*“. Přes některé přetrvávající nepřesnosti, zejména v užívání historicko-geografického názvosloví v mapě, jejím topografickém obsahu a také v doprovodných textech, lze ale právě turistické mapy KČT přiřadit k tomu nejlepšímu, co v současné době trh nabízí. Podobně kvalitní turistické mapy nabízí i vydavatelství SHOCart. Podívejme se proto nyní na nové turistické mapy, které zobrazují povrch Těšínského Slezska, podrobněji.

Turistické mapy

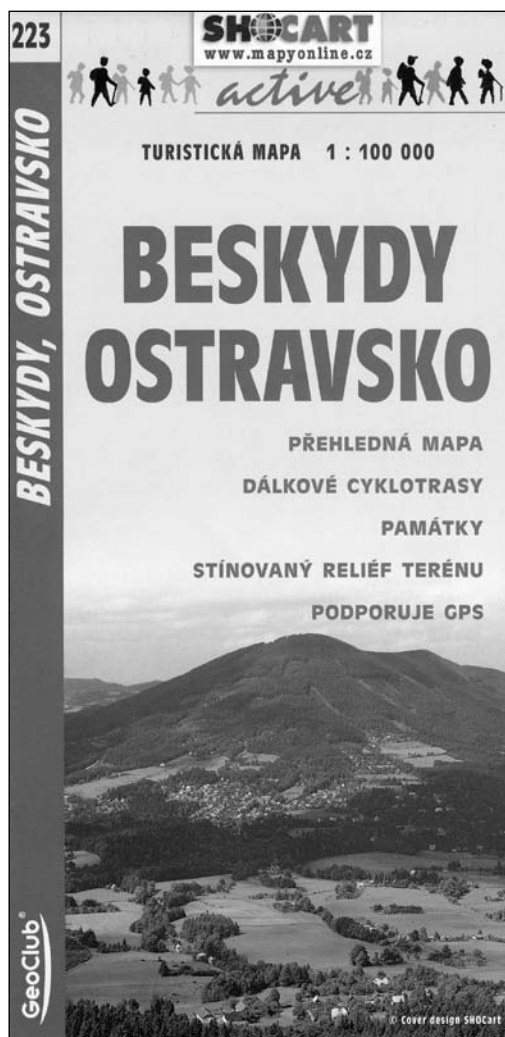
Klubu českých turistů a firmy SHOCart

Turistické mapy – tematická kartografická díla, kde je topografie terénu doplněna zvláštním turistickým obsahem (zejména liniemi turistických tras), jsou přibližně stejně staré jako historie turistiky. Postupně se právě turistické mapy staly nejkvalitnějšími a nejpodrobnějšími mapami, dostupnými pro běžného uživatele. Přes uváděné nedostatky a chyby lze u těchto map zejména po roce 1989 konstatovat trvalý kvalitativní vzrůst – jak topografických podkladů, tak vlastního turistického a vlastivědného obsahu. Rovněž grafická úroveň map získává na úrovni. V současné době všichni čeští vydavatelé map, turistické nevyjímaje, využívají zpravidla již digitalizovaných topografických podkladů, doplněných moderními souřadnicovými systémy. Po rozdělení Československa v roce 1993 došlo k delimitaci i v oblasti zpracování a poskytování těchto digitalizovaných dat (hypsometrický a polohopisný podklad, vodopisné a další údaje). To vysvětluje skutečnost, že např. série *turistických map* z edice *Klubu českých turistů* (KČT) je postavena na podkladech Vojenského kartografického ústavu v Harmanci. Nositelem autorských práv topografického obsahu map zpracovaných a tištěných na Slovensku je Generální štáb ČR, autorské právo na turistický obsah přísluší KČT. Na rozdíl od map KČT využívají mapy *SHOCartu* českých mapových podkladů. V důsledku striktního uplatňování autorských práv s poskytovateli dat došlo k faktickému omezení vydavatelských aktivit kvalitních turistických map do několika vydavatelství, např. vydavatelství *Klubu českých turistů TRASA, spol. s r. o. Praha* (číslovaná edice turistických a cykloturistických map KČT), vydavatelství *SHOCart spol. s r. o., Vizovice* (někdy uváděn Zlín, řada plánů měst a turistických map Moravskoslezských Beskyd resp. Ostravska, distribuovaných společností *GeoClub*). Rovněž vydavatelství *3A Designe Ostrava* (celá řada map obcí a měst z těšínského Slezska se žlutou obálkou a s popisnými čísly domů) a vydavatelství *freytag & berndt Praha* (např. plán města Český Těšín-Cieszyn a Frýdek-Místek v měřítku 1 : 12 000 z r. 2004) vychází z poskytovaných topografických podkladů.

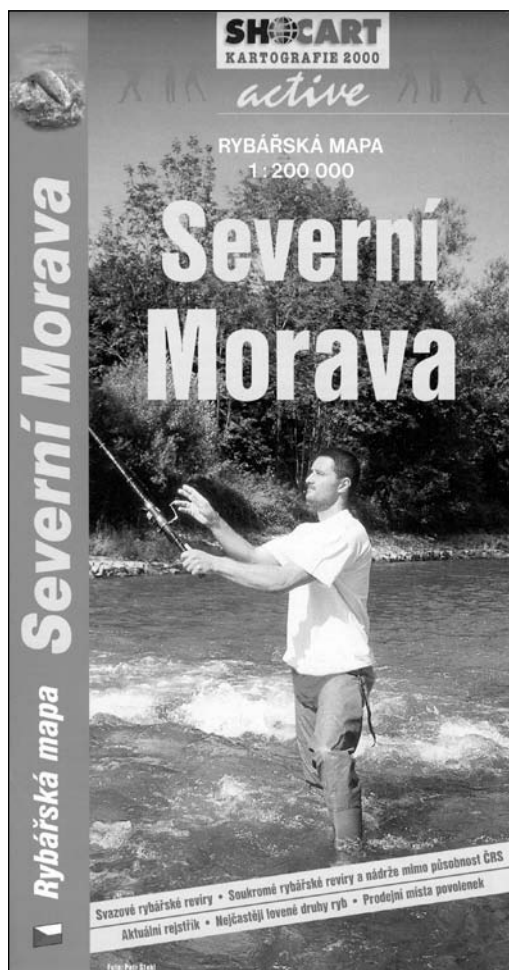
Turistické mapy přebírají i moderní grafické metody zobrazení zemského povrchu – zejména se jedná o tzv. stínování, a topografické mapové značení – *liniové (čárové) značky* vrstevnic doplněné šrafováním, značky vodotečí, administrativních hranic, pozemních komunikací apod. Liniové značky

Obálka cykloturistické mapy KČT „Beskydy a Javorníky”, r. 2001

Obálka turistické mapy SHOCart „Beskydy a Ostravsko”, r. 2004

jsou doplněny *značkami bodovými* (např. trigonometrické body), *plošnými* (vodní plochy, zalesněná území apod.) a *popisnými údaji*, zejména názvoslovím. Na takovýchto mapách zelené plochy nepředstavují nížiny, jako by tomu bylo v případě mapy vlastivědné, kterou všichni známe ze školy, ale zalesněná území. Kvalitní mapy obsahují také kilometrovou síť i údaje o magnetické deklinaci. K lepší orientaci, měření azimutu, vzdáleností na mapě i v terénu a navigaci lze v práci s moderní turistickou mapou užívat již nejen tradiční busoly, ale i přístroje GPS (Global Positioning System), pracující s vyhodnocováním dat poskytovaných 24 družicemi, obíhajícími nepřetržitě kolem Země a vysílajícími průběžně signály, z nichž přístroj GPS určí velmi přesné údaje o geografické poloze a čase. Tento systém byl původně vyvinut ve Spojených státech nejprve pro vojenské účely, dnes se však běžně využívá i v civilním sektoru. Turistické mapy našich předních vydavatelů jsou přehledné, barevně, graficky a kompozičně velmi dobře řešené, na rubu jsou zpravidla doplněny kvalitním faktografickým materiálem a fotografiemi. V mapách firmy SHOCart např. nechybějí ani údaje o kilometrové síti, intervalu vrstevnic,

informace o magnetické deklinaci a meridiánové konvergenci. Tyto informace mohou mít značný význam nejen pro zaměřování polohy pomocí již uvedeného systému GPS, ale také například pro stanovení azimutu pro turisty a orientační běžce, protože přibližná hodnota magnetické deklinace se mění - uprostřed mapového listu činí až $3^{\circ}26'$. Zajímavostí cykloturistických map obou vydavatelů jsou graficky znázorněné výškové profily turistických tras s dalšími údaji.

Dnešní české Těšínské Slezsko je zobrazeno na listech následujících turistických map, jež lze zakoupit v knihkupectvích: a) mapy SHOCart: turistická mapa č. 67 *Ostravsko*, mapa č. 71 *Beskydy, Javorníky*, a mapa č. 69 *Beskydy* v měřítku 1 : 50 000 ze série „active“, dále cykloturistické mapy 1 : 75 000 č. 154 *Moravskoslezské Beskydy* a č. 149 *Ostravsko*, turistické mapy v měřítku 1 : 100 000 č. 223 *Beskydy*, b) mapy KČT: turistické mapy 1 : 50 000 č. 96 *Moravskoslezské Beskydy*, č. 61-62 *Ostravsko, Hlučín, Bohumín, Ostrava, Karviná, Český Těšín, Frýdek-Místek, Havířov*, č. 97 *Slezské Beskydy a Jablunkovsko*, a dále cykloturistické mapy 1 : 100 000 č. 14 *Ostravsko* a č. 27 *Beskydy a Javorníky*. Některé z map se dočkaly až tři aktualizovaných vydání. Náš seznam kvalitní mapové produkce by měl být doplněn ještě několika dalšími tituly, z nichž snad nejvýznamnější z hlediska obsahu budou mapy, vydávané firmou SHOCart Zlín na zakázku Euroregionů Beskydy a Těšínské Slezsko. Tak vznikla například česko-polská „*Cykloturistická mapa TĚŠÍNSKA – Mapa tras rowerowych i turystycznych Cieszyňa i okolic*“ v měřítku 1 : 75 000. Mimořádně úspěšná je také trojjazyčná polsko-česko-slovenská mapa „*Beskydy bez hranic*“ rovněž v nezvyklém měřítku 1 : 75 000, zobrazující pohraniční horské oblasti všech tří sousedních zemí. Mapa je na rubu doplněna četnými barevnými fotografiemi vkomponovanými do generalizované mapy téhož zobrazeného území jako na lici, navíc s informacemi o turisticky nejzajímavějších místech. Pozitivní na tomto projektu je, že mapa překračuje státní hranice, svým záběrem pokrývá i přílehlou oblast Slovenska a Polska. Vydavatelem (za finančního přispění EU) je Sdružení obcí Jablunkovska. Z námi uváděných je mapa *Beskydy bez hranic* jediná neprodejná.

Satelitní a letecké snímky a mapy v internetu

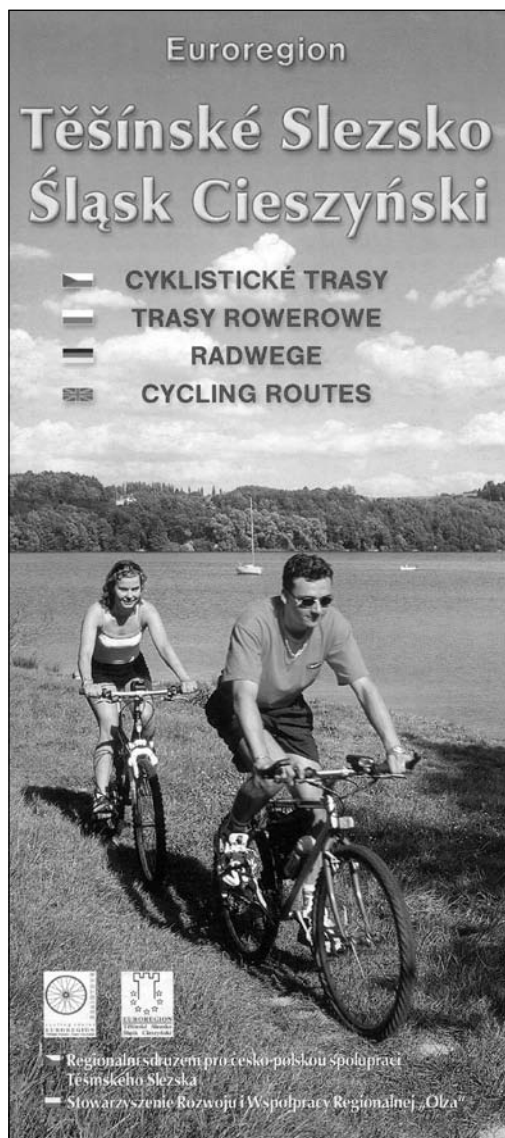
K digitalizaci mapových údajů mohlo dojít jen ruku v ruce s rozvojem leteckého a satelitního sledování a zaznamenávání zemského

povrchu a s rozvojem kartografického a geografického zobrazování pomocí moderního počítačového software. Metoda leteckého snímkování se uplatňuje ve vojenství, ale také v zemědělství, lesnictví, stavebnictví, v těžebním průmyslu a geologii nebo např. i v archeologii již řadu let, ovšem laik se k takovému snímku dosud prakticky neměl možnost dostat. Rozvoj počítačových programů, zpracovávajících zeměpisné údaje, byl odpovědí nejen na potřeby stále přesnějších dat pro vojenské účely, ale odráží i požadavky geografů, klimatologů, meteorologů, geologů a dalších vědců. S rozšiřováním dostupnosti sítě internetu a zkvalitňováním počítačů dochází navíc k něčemu, co jsme si dosud ani neuměli představit – dnes se každý, kdo má chuť, může prostřednictvím některého z internetových vyhledávačů „podívat“ z družice na region, město či dokonce dům, naše těšínské obce a města nevyjímaje. Nejedná se o klasické mapy, tím méně turistické, byť snímky jsou často velmi kvalitní. Především – snímky postrádají topografické značení, často nemají vyobrazen ani souřadnicový systém, názvosloví ani další údaje. Orientace v nich je proto pro laika někdy poměrně složitá, z toho důvodu bývají snímky zpravidla doplněny ještě zjednodušenými mapami, zobrazující shodnou část povrchu Země, které to naopak umožňují. Ale považovali jsme za potřebné tuto metodu připomenout. Tak se totiž uskutečňuje poprvé v historii i dávný sen všech kartografů poskytnout vskutku plastický a skutečnosti odpovídající obraz krajiny s co nejmenším zkreslením a deformacemi. Některá vydavatelství letecké resp. satelitní snímkování využívají ve formě reprodukcí těchto snímků a jejich vydávání pro veřejnost. Dokladem jsou např. letecké resp. satelitní snímky obcí *Českomoravské reklamní agentury Kompakt spol. s r. o. Poděbrady*, které jsou doplněny inzertní přílohou a vydávány jako plány (např. Český Těšín - plán města s leteckým snímkem, bez vnoření).

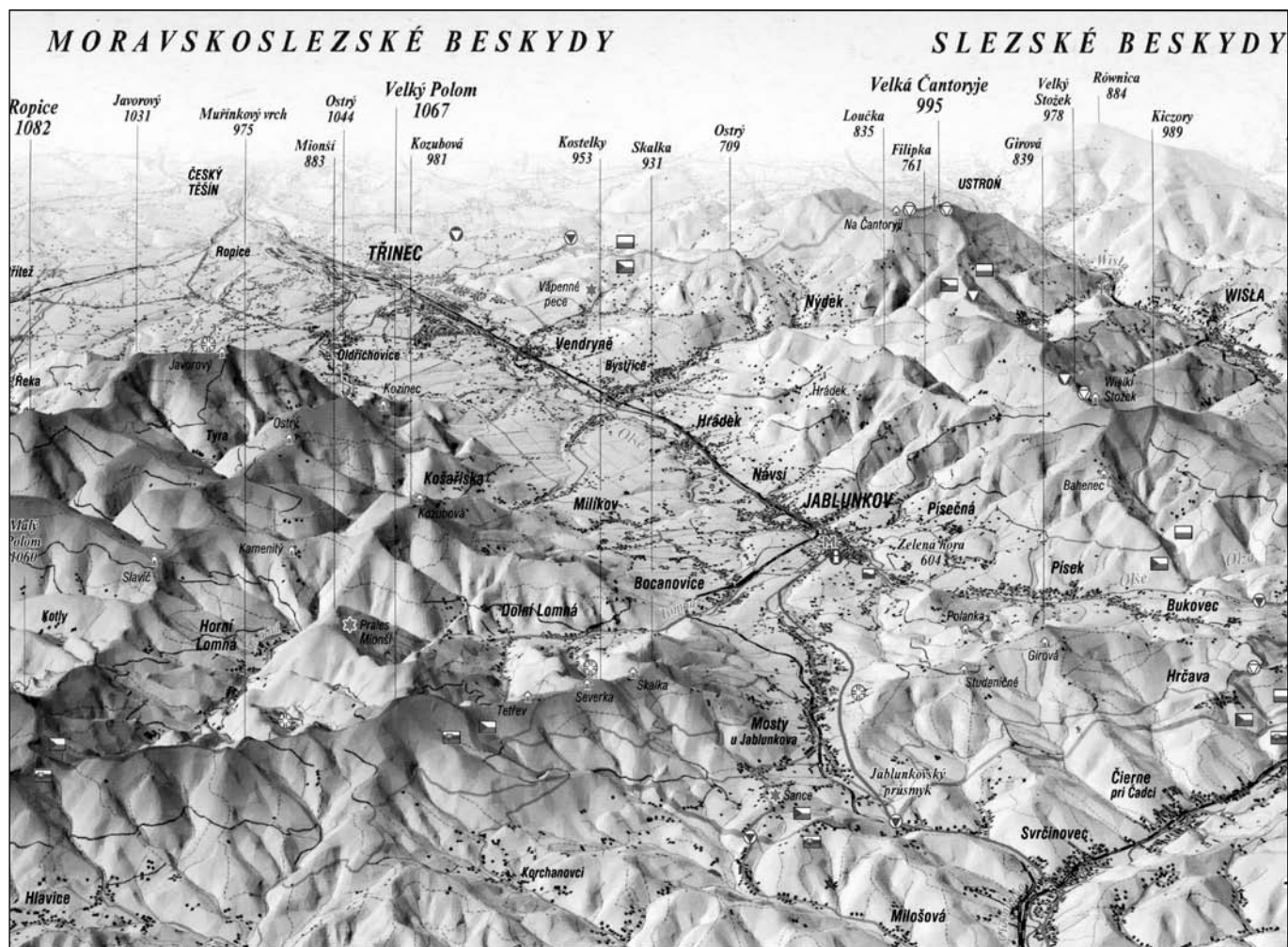
Reliéfni a pohledová mapa Beskyd SHOCart

Snad nejlépe zemský povrch z didaktického hlediska vystihují tzv. *plastické* (přesněji *reliéfni*) mapy. Velkou část původního historického Těšínského Slezska najdeme v reliéfni mapě, kterou SHOCart, s.r.o. Vizovice v roce 2004 vydal pro VSACKÝ CÁB, s.r.o. v měřítku 1:100 000 o rozměrech přibližně 100cm délky na 70cm šířky. Mapa se záhy po vydání stala bestsellerem na trhu mapových děl, objednávali si ji nejen turisté, ale i chataři, majitelé penzionů a školy, jejím ideálním místem

je stěna. Podklady pro vydání reliéfni mapy zpracovala Kartografie HP Jičín. Pojmenování mapy je geograficky přesné: „*BESKYDY – Moravskoslezské a Slezské Beskydy, Vsetínské a Hostýnské vrchy, Javorníky, Veřovické a Vizovické vrchy*“. Barevně je mapa vyvedena v hypsometrické stupnici užívané pro všeobecně zeměpisné mapy – beskydské vrcholy a hřbety jsou oranžové až hnědé, nížiny zelené. Mapa zahrnuje uvedené celky, tedy celé Beskydy i přilehlé sníženiny, přestupuje státní hranice se Slovenskem a Polskem, městy, která ji vymezují, jsou Český Těšín, Frýdek-Místek, Studénka, Fulnek a Hranice na severu, Zlín na jihozápadě a Žilina na jihovýchodě. Tajemstvím úspěchu mapy je hypsometrie – jen odborník pozná rozdíly v užívaném měřítku pro zobrazení převýšení (je pro větší názornost zvýrazněno, rozdíly modelovaných relativních výšek jsou tak větší, než by měly být). Myslím, že tato odchylka od měřítka mapě nijak nevádí. Mapa je doplněna i samostatně prodejným CD-ROMem

Obálka mapy Euroregionu „Těšínské Slezsko / Śląsk Cieszyński”

Pohledová mapa
„Jablunkovsko na dlani”,
r. 2004

s *panoramatickým pohledem na Beskydy*. Vložíme-li disk do svého počítače, můžeme na obrazovce sledovat iluzi našeho letu nad Beskydami, který lze v každém okamžiku zastavit a obraz podrobně studovat. CD-ROM je vlastně kopií pohledové mapy, kterou vydavatel nabízí v různých formátech – od pohlednicového až po velkoplošný. Výrazným příspěvkem je *pohledová mapa Moravskoslezských Beskyd a Slezských Beskyd* s velmi názorným vyobrazením převýšení a barevně citlivě zvýrazněnými liniemi horských hřebenů a vrcholů na straně jedné a údolí a nižších partií na straně druhé. V tomto případě firma KARTOGRAFIE HP z Jičína užívá tradiční barevnou škálu užívanou pro vlastivědné školní mapy – čím zelenější, tím nižší terén, vyšší nadmořskou výšku naopak odlišuje barevná škála od okrové po hnědou. Pohledová mapa je mimořádně atraktivní zejména pro celkovou orientaci – sledujeme na ní prakticky celé panorama Moravskoslezských a Slezských Beskyd se všemi významnými vrcholy. Pohled z výšky letícího letadla je směřován z jihovýchodu, hypsometrie je navíc zvýrazněna stínováním tak, aby co nejlépe vynikly reliéfní tvary – hřebeny a údolí. O tomto způsobu zobrazení jsme se ještě nezmínili, ale je

dnes hojně využíván a najdeme jej i na pohlednicích („*Moravskoslezské Beskydy a Slezské Beskydy*“ nebo „*Jablunkovsko*“) a na nástěnných mapách.

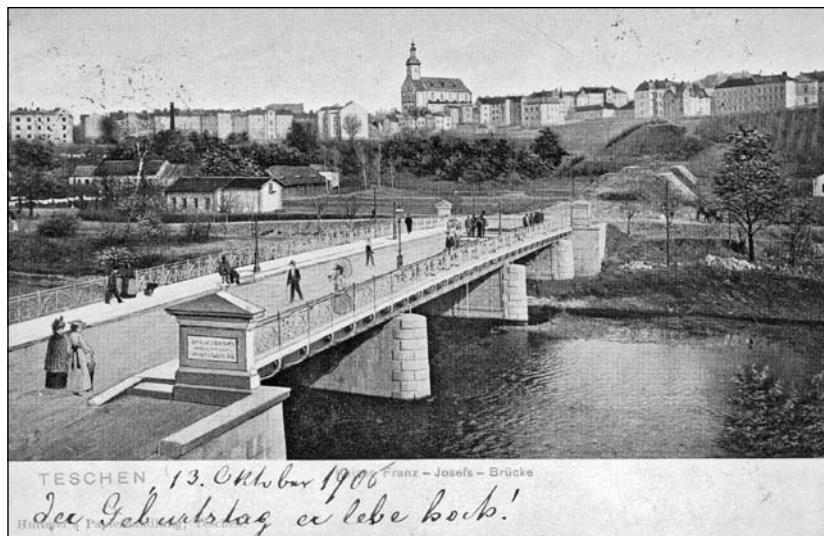
Jak je vidět, běžný turista a návštěvník Těšínského Slezska, zvláště jeho hornaté beskydské jižní části, má k dispozici stále kvalitnější a přesnější mapová díla. Při stanovení svého cíle může využít tradičních dvojrozměrných map, map pohledových a dokonce i trojrozměrné mapy reliéfní. Může si svoji turistickou trasu prohlédnout na obrazovce svého počítače po vložení disku. Může využít snímků a dat stažených z internetových stránek, dokonce svou polohu průběžně podle mapy aktualizovat při chůzi nebo jízdě na kole pomocí systému souřadnicové satelitní navigace apod. Nabízené mapy jsou kvalitní, hezké a levné. Rozhodně bychom podle nich nezabloudili. S troškou nadsázky se dá říci, že největší potíží nás tak může potkat u vymezení hranic, zejména u nových „regionů“ a „mikroregionů“. Možná by stálo za to i v tomto případě pokusit se prostě vrátit se zpátky k osvědčeným termínům – k Moravě, Slovensku a Slezsku, nebo, chcete-li, k Valašsku, Ostravsku a také k... Těšinsku.

Těšínské mosty

Vlasta Byrtusová

Mosty pomáhají lidem překonávat překážky. Lidé rádi tíhnou k tomu co je spojuje, nikoliv k tomu, co je rozděluje. Také města Těšín a Český Těšín spolu prožívají ojedinělý osud. Každé leží na jiném břehu řeky Olše a je spojeno několika mosty.

Poprvé je město Těšín připomínáno r. 1155 a pod hradem na řece Olši byl nepochybně brod. První a nejstarší most v Těšíně byl postaven pravděpodobně na přelomu 14. a 15. století v místě u „Vodní brány“. Přes tento most vedla důležitá obchodní stezka. Spojovala město a hrad s levobřežním územím (nyní Český Těšín). První vyobrazení mostu je na mědirytině Daniela Meissnera z r. 1637 (sbírky Muzea Těšínska). Na tomto mostě bylo také vybíráno mýtné. Po roce 1781 byl postaven most zděný, na fotografii z roku 1880 stál most betonový a v roce 1891 byl postaven železný s příhradovými nosníky. Jméno mostu se v průběhu staletí měnilo. Jmenoval se např. Dlouhý pak Solný, Hlavní, Schlossbrücke nebo Olsabrücke. Mosty spojovaly centrum s levobřežní částí města Těšína, kde již před I. světovou válkou žilo asi 40% obyvatel. Přes „Hlavní“ most vedla také tramvajová doprava, která spojovala historické centrum s nádražím. Její provoz byl zahájen 2. února 1911. Rozdělením Těšína mezi Československo a Polsko v r. 1920 tramvajová doprava ztratila svůj význam, a proto byl provoz tramvajové trati 2. dubna 1921 zrušen. Řeka Olše tvořila státní hranici a hraniční přechody tvořily

jednotlivé mosty. Na obou stranách „Hlavního“ mostu byly postaveny strážní budky pro československé a polské vojáky. Během 2. světové války byly mosty - železniční, Hlavní a U Střelnice dvakrát vyhozeny do povětří. Poprvé, 1. září 1939, se úplné zničení „Hlavního“ mostu ustupujícími polskými vojsky nepodařilo, most byl ale značně poškozen. S „Hlavním“ mostem byla zničena i kavárna „Avion“, která byla známým kulturním a společenským centrem. Strategický most byl Němci během krátké doby opraven. Podruhé byl zničen 3. května 1945 německými vojsky, ještě v roce 1945 byl „Hlavní“ most znovu opraven, ale v r. 1947 neodolal povodni. V roce 1950 byla zahájena výstavba nového

Secesní Jubilejní most, kolem roku 1906, sbírky Muzea Těšínska

Hlavní most s tramvají, kolem r. 1920, sbírky Muzea Těšínska

Lávka u třetího jezu nedaleko Ropičanky spojovala oba břehy řeky Olše, počátek 20. století, sbírky Muzea Těšínska

železobetonového mostu, který byl otevřen v r. 1953 a nazván mostem „Družby“. Je přístupný chodcům, cyklistům a motoristům.

Druhý těšínský most přes Olši byl uveden do provozu v roce 1903 u příležitosti 55. výročí panování císaře a proto byl nazván „Jubilijním mostem císaře Františka Josefa I.“. V roce 1918 byl přejmenován na most „U Střelnice“, za německé okupace nesl název most „Branné moci“. V roce 1945 byl také ustupujícími německými vojsky zničen. Od roku 1947 tu stál provizorní most. Sloužil jako hraniční přechod do Polska pro místní pohraniční ruch až do povodně v r. 1970, která ho zničila. Tehdy dne 19. července 1970 zde zahynulo 5 polských hasičů, kteří most při povodni hlídali. V červenci 1974 byla na místě bývalého mostu „U Střelnice“ dokončena výstavba nového žele-

zobetonového mostu, který byl nazván v duchu socialistické ideologie mostem „Svobody“. Dne 11. 9. 1978 byl most „Svobody“ z malého pohraničního styku uvolněn pro dálkový silniční přechod.

Mezi těmito dvěma mosty se nacházel u „Mlýnské brány“ ještě třetí most z konce 19. století. Byl pojmenován po významném těšínském staviteli Ludvíku Kametzovi (1848 - 1923), který stavěl mj. hutě Rezica v Chorvatsku, cementárnu v Holešově, hotel „Pod hnědým Jelenem“ v Těšíně, základní školu na ul. Londzina v Těšíně. Most se za Rakouska-Uherska jmenoval „Kametzova lávka“ (Kametzsteg), za Německa „Válečný most“ (Kriegsbrücke), v r. 1945 to byl „Nový dřevěný most“, lidově zván dříve také mostem „U Gorola“, podle bývalé hospody naproti mostu. Po povodni v r. 1956 byl

Provizorní železný most (Kametzova lávka), kolem r. 1970. Kronika Celnice Český Těšín

Hlavní most - převoz ostatků českých legionářů padlých u Skočova v bojích o Těšínské Slezsko v lednu 1919 (r. 1922), podle knihy Těšín, Český Těšín na starých pohlednicích a fotografiích.

Pohřební průvod polských letců kpt. Františka Zwirky a ing. Stanislava Wigury na Hlavním mostě. Zahynuli 11. 9. 1932 při katastrofě letadla u Těrlicka. Podle knihy Těšín, Český Těšín na starých pohlednicích a fotografiích.

rovněž zničen. Situace na hraničním přechodu v Českém Těšíně byla v 70. letech 20. století kritická, proto byl na stejném místě postaven československou armádou provizorní železný most, jehož provoz byl 28. října 1970 zahájen. Most byl demontován v roce 1982 během prvních dnů výjimečného stavu v Polsku a do dnešního dne nebyl obnoven.

Čtvrtý most v Českém Těšíně, železniční (u jatek), byl postaven v roce 1888 pro potřeby společnosti Železnice slezských měst, když byla uvedena do provozu trať Těšín – Bílsko. Během 2. světové války byl i tento most dvakrát zničen. Dne 3. května 1945 jej vyhodilo do povětří německé Sprengskomando vedené poručíkem Körnerem. Po roce 1945 byl most opraven a dodnes slouží železniční dopravě.

V městské části Českého Těšína - Svibici existoval ještě další dřevěný most, kterému se říkalo „U třetího jezu“ nebo také „U třetí hati“. Byl postaven na přelomu 19. a 20. století a sloužil pro přechod obyvatelům Svibice a Błogotic. Pro obyvatele Těšína bylo okolí mostu vyhledávaným výletním místem.

Neustále vzrůstající provoz na hranici, zejména v osmdesátých letech si vynutil stavbu nového hraničního přechodu poblíž města, dnes v obci Chotěbuz. Je určen převážně pro nákladní a automobilovou dopravu. Plán mostu vypracoval architekt Ing. Staněk z Brna. Most je dlouhý 760 m, široký 14,6 m a má 14 pilířů s výškou 26 m. Most v letech 1988 – 1991 vybudovala poslká firma „Dromex“. Slavnostně byl uveden do provozu dne 19. května 1991. Otevření nového hraničního mostu v Chotěbuzi se zúčastnil také místopředseda vlády ČSFR Pavel Rychetský a ministr vnitra ČSFR Jan Ruml. Rekonstrukce tohoto největšího hra-

*Železniční most po ústupu
polské armády dne 1. září
1939, sbírky Muzea Těšínska*

ničního přechodu s Polskem - HCP Chotěbuz, který byl proslulý problémy přetíženými kamiony, byla zahájena v prosinci 2001. Investorem rekonstrukce byla Česká republika – ministerstvo financí. Stavební práce na celništi realizovala společnost VS INVEST Ostrava nákladem 15 882 000 Kč. Rekonstrukci příjezdových komunikací na most v Chotěbuzi prováděla společnost STRABAG a.s. Stavby byly ukončeny v květnu r. 2002. V září 2002 byla zahájena také plánována instalace vah, která zcela zamezila průjezdu přetížených kamionů.

Na konci 20. století se po těšínských mostech přenášely především tisíce litrů alkoholu.

Z Českého Těšína do polských domácností ho lidé nosili v nákupních taškách. Chodili denně i stokrát, protože najednou měli možnost přenést jenom omezené množství lihovin. Těmto přenašečům se říkalo „Mrówky“. Z Těšína se zase přes mosty valily davy lidí z celé České republiky s garnýžemi, umělými vánočními stromky, žehlicími prkny, příkrývkami, slunečníky a obrovskými proutěnými koši. Dnes už legendární trhy v Českém Těšíně a Těšíně skončily. Lidé už celníkům nemusí tašky ukazovat a mohou po mostech bezstarostně projít, protože celní přechody vstupem do Evropské unie vzaly za své.

*Generál Hrabčík předává
na Hlavním mostě správu
zabraného území Těšínska
generálu Bortnowskému.
Podle knihy Těšín, Český
Těšín na starých pohlednicích
a fotografiích.*

*Most v Chotěbuzi, r. 1991,
dnes součástí obchvatu
Těšína a Českého Těšína.
Rychlostní komunikace R48
spojuje jih a sever Evropy.
Kronika Celnice Český Těšín*

LITERATURA

Kronika města Českého Těšína

Kronika Celnice Český Těšín

Novák, Jiří: Český Těšín ve starých fotografiích, Český Těšín 1990.

Josef, Dušan: Encyklopedie mostů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 1999.

Wawreczka, Henryk; Spyra, Janusz; Makowski, Mariusz: Těšín, Český Těšín na starých pohlednicích a fotografiích, Třinec 1999.

Adamczyk, Irena; Byrtusová, Vlasta; Spyra, Janusz; Wawreczka, Henryk.: Těšín – Český Těšín včera a dnes. Český Těšín 2001.

www.info.tesin.cz

Objevný katalog o funkcionalistické architektuře v regionu

Karel Bogar

Časté diskuse o architektuře a zájem vlastivědných pracovníků a publicistů jsou většinou směřovány ke zmapovaným a popsaným objektům památek. Prakticky neznámá v regionech je dnes architektura a její tvůrci konce 19. století a moderní architektura 20. století. Hlavně ve dvacátém století je zájem soustředěn na avantgardní umělce působící v Praze, Brně a Zlíně. Jen vzácně se objeví zmínka o ojedinělých projektech a realizacích českých nebo německých architektů v regionech. Přesto se zde vyskytovaly vynikající tvůrčí osobnosti, které by jako právě sourozenci Šlapetovi (Lubomír Šlapeta/ 1908-1983/ a Čestmír Šlapeta/ 1908-1999/) obstáli v celostátní konkurenci. Rodáci z Místku byli již za svých studií v Brně seznámili s moderními koncepcemi v architektuře. Ovlivnění svým učitelem Hansem Scharounem na Akademii výtvarných umění ve Vratislavi přinesli na Moravu a Slezsko estetiku vratislavské školy a realizovali celou řadu staveb, jak v klasickém corbusierovském funkcionalistickém pojetí, tak v jeho organické verzi. Měli zajímavý i profesní vývoj. Vysokoškolské vzdělání získali v Německu, podnikli několikamě-

síční cestu do USA. Svůj ateliér měli v Ostravě a později v Olomouci. Během třicátých let realizovali celou řadu projektů, hlavně soukromých vil na Moravě a Slezsku. Po válce se ocitli v ústraní, když odmítli vstoupit do velkých státních projekčních organizací. Jejich dílo z této doby je většinou nerealizováno, přesto působí inspirativně. Jedním z charakteristických rysů jejich tvorby je vedle kvality a koncepční čistoty objektů cit pro materiál a prostředí, ve kterém byly stavby realizovány (např. na Ostravici, Rožnově p. Rad. a pod.).

Obširný katalog (red. Pavla Zatloukala) zahrnuje vedle jiného zhodnocení profesního vývoje bratří Šlapetových (od VI. Šlapety), které doplňuje výběr původních textů obou autorů. Jádrem práce je podrobný katalog (P. Zatloukala) realizovaných i nerealizovaných objektů s jejich charakteristikou a datováním. Z naší oblasti jsou to realizace ve Starých Hamrech, Frýdlantu nad Ostravicí, Místku, Ostravici, Lysé hoře, Karviné-Fryštátu, Tiché u Frenštátu vedle dalších míst jako je Ostrava, Opava, Hlučín, Příbor, Rožnov pod Radhoštěm aj., hlavně na Moravě a Slezsku. Pečlivě vypravenému

katalogu (má i anglickou mutaci) neschází ani biografie obou bratří, přehled účasti na výstavách, členství ve spolcích, a přehled studijních cest. Obsáhlá je také Bibliografie P. Zatloukala a Výběrový soupis díla (Jakuba Potůčka) s udivujícím souborem dat.

Pečlivě zpracovaný katalog, který je pro olomoucké Muzeum umění charakteristický, není jen dokladem málo známé činnosti autor-ské dvojice místeckých rodáků, ale především podnětem k poznávání moderní architektury

a její popularizaci a zhodnocení v regionu. V současné záplavě děsivého „podnikatelského baroka“, je konfrontace s kultivovaným dílem nejen bratří Šlapetů nejen činem záslužným, ale řekl bych nanejvýše nutným.

Katalog je možné objednat v Muzeu umění v Olomouci, Denisova 47. 771 11 Olomouc.

Lubomír Šlapeta - Čestmír Šlapeta Architektonické dílo. Olomouc - Brno 2003. Vydalo Muzeum umění Olomouc a Spolek Obecní dům Brno. Brožované, str. 253.

Úprava rukopisu pro časopis Těšínsko

Redakce časopisu Těšínsko přijímá k publikaci články zpracované textovými editory v rozsahu 2 až 16 stran normalizovaného strojopisu, tj. 1800 znaků i s mezerami na 1 straně strojopisu.

Příspěvky se přijímají také v elektronické formě některého z aktuálních formátů Word jako textové soubory obsahující normalizovaný strojopis (bez vložených obrázků a zalomených sloupců).

Data můžete posílat prostřednictvím sítě Internet, ale současně je nezbytné předat nebo zaslat poštou příspěvek souběžně i v tištěné formě. Nevyžádané rukopisy a diskety se nevracejí.

PŘI PSÁNÍ TEXTU JE NUTNÉ RESPEKTOVAT NÁSLEDUJÍCÍ PRAVIDLA:

- Klávesu ENTER používejte pouze k oddělení odstavců, nikoli řádků.
- K odsazování prvního řádku odstavce nepoužívejte klávesu TAB, ani několik úhozů mezerou.
- Vyvarujte se zdvojených mezer.
- Text nijak složitě neformátujte, tzn. necentrujte titulky, neměňte velikost písma, vypněte dělení slov. Musí být vypnuty všechny funkce pro automatické odrážky a číslování, ohraničování, stínování, sloupce, mezery před odstavcem nebo za ním, dále funkce pro poznámky pod čarou, hypertextové a křížové odkazy, vkládání elektronických adres.
- Tabulky se přijímají výhradně ve formátu MS Excel nebo jako prostý text s tabulátorovým členěním.
- V žádném případě ne vkládejte do textu obrázky, dodejte je zvlášť uložené v nějakém grafickém souboru (EPS, JPG, TIFF, minimální rozlišení 250 dpi) nebo raději v klasické „papírové“ podobě.
- Součástí je poznámkový aparát umístěný až za vlastním textem, nikoliv umístěný poznámkový aparát pod čarou. V hlavním textu jsou poznámky označené číslem (horním indexem) bez závorky. Písmo u poznámek na konci textu je výchozí - jako v hlavním textu, řádkování také, zarovnání je doleva, poznámky jsou číselně řazeny.
- Poznámka u knihy obsahuje: příjemní, jméno, název knihy, místo vydání s rokem vydání, číslo strany, na které je odkaz (vzor: Müller, Karel: Pečeti a znaky obcí českého Těšínska. Český Těšín 1997, s. 13 – 14.).
- Poznámka u časopisu obsahuje: příjmení, jméno, název článku, název časopisu, ročník časopisu, rok vydání, číslo časopisu a číslo strany, na které je odkaz. (vzor: Al Saheb, Jan: K počátkům farnosti na Borové. Těšínsko, 47, 2004, č. 2, s. 3.)

POUŽÍVEJTE POVINNÉ ARCHIVNÍ ZKRATKY VYCHÁZEJÍCÍ Z ÚŘEDNÍCH NÁZVŮ:

ZA = Zemský archiv v Opavě	SOA = Státní oblastní archiv (např. SOA v Třeboni)
MZA = Moravský zemský archiv v Brně	SOKa = Státní okresní archiv (např. SOKa Karviná)
NA = Národní archiv v Praze	

VZOR PRO POZNÁMKY:

- 1 Müller, Karel: Pečeti a znaky obcí českého Těšínska. Český Těšín 1997, s. 13 – 14.
- 2 Moravský zemský archiv v Brně, G 2 – Nová sbírka, sign. 696/8.
- 3 Tamtéž, sign. 696/8b.
- 4 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc (dále jen ACO), kniha č. 147, pag. 541-542, tamtéž, fond ÚRAS, inv. č. 8950, sign. E 14/8-1, č. k. 1140.
- 5 Winter, Eduard: Josefismus a jeho dějiny. Praha 1945, s. 134, srovnej: Zlámal, Bohumil: Příručka českých církevních dějin VIII. Praha 1971, s. 80, poznámka č. 2, Medek, Václav: Cesta české a moravské církve staletími. Praha 1982, s. 270, Melmuková, Eva: Patent zvaný toleranční. Praha 1999, s. 22, volněji také Kadlec, Jaroslav: Přehled českých církevních dějin. Praha 1991, s. 166.
- 6 Šopák, Pavel: Radnice ve Slezské Ostravě. Vlastivědné listy 21, 1995, č. 1, s. 20; Šerka, Josef: Historie výstavby Nové radnice v Moravské Ostravě. In: Ostrava 18. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, Ostrava 1997, s. 266.

VZOR PRO WWW DOKUMENTY:

Státní technická knihovna. Koordinační pracoviště pro PSH, Polytechnický strukturovaný heslář. [WWW dokument]
<http://olc2.feld.cvut.cz/psh/psh.html> (stav k 6. 11. 2000)

Města a obce Těšínska se představují

Karviná

Karviná je jedním z nejstarších měst ve Slezsku. Město Fryštát, tj. historické jádro Karviné bylo založeno v první polovině 14. století nad potokem Mlýnkou. Nejstarší písemné doklady se vztahují k místní části Karviné-Solci z 12. 6. 1268. Od roku 1327 je Fryštát nositelem městského práva. Stává se významným správním centrem, střediskem řemesel a obchodu a ve středověku je město druhým sídelním městem Těšínského knížectví.

Samotná Karviná byla městem prohlášena až v roce 1923. Správní základ města Karviné byl položen 31. 1. 1949 sloučením dříve samostatných měst a obcí Fryštátu, Karviné, Darkova, Ráje a Starého Města. Sídelní strukturu města tvoří nyní devět částí: Fryštát, Doly, Lázně Darkov, Ráj, Staré Město, Nové Město, Mizerov, Hranice a Louky. V srpnu 1946 byla na katastru Fryštát zahájena výstavba vůbec prvního sídliště na Ostravsku. Dostalo název Nové Město, v 50. - 60. letech byla zahájena sídlištní výstavba městských částí Ráj a Mizerov, v 70. až 80. letech pokračovala v městské části Hranice. Město je od roku 1950 okresním a od roku 2002 statutárním.

Bohatý historický vývoj města se odráží v řadě stavebních památek. Jsou většinou soustředěny na území městské památkové zóny vyhlášené v roce 1992. K nejvýznamnějším dominantám města náleží empírový zámek Fryštát z 18. století s rozsáhlým zámeckým parkem založeným v r. 1804. V 90. letech 20. století prošel zámek rozsáhlou rekonstrukcí. K významným památkám patří gotický farní kostel Povýšení sv. Kříže ze 14. století s novějšími úpravami. V roce 1504 byla vybudována radnice s renesanční věží, klasicistní kostel sv. Marka z r. 1774, litinová kašna z r. 1900 a secesní Společenský dům Lázní Darkov z let 1900-1901. Cennou technickou památkou je obloukový železobetonový most z r. 1925 v Darkově. Velmi hodnotnou památkou je filiální barokní kostel sv. Petra z Alkantary z roku 1736 v Karviné-Dolech. Dominantu severního okraje města tvoří Vodárenská věž, konstruktivistická technická stavba z 20. let 20. století.

S nálezem černého uhlí v roce 1776 souvisel průmyslový rozvoj města i celé oblasti. Na přelomu 19. a 20. století se stala Karviná významným střediskem uhelného, koksárenského, hutního a železářského průmyslu. V roce 1852 byl otevřen důl Gabriela, v r. 1856 byly otevřeny doly Jan, Jindřich, Františka, v r. 1862 důl Karel, v r. 1871 důl Hlubina, v r. 1883 důl Hohenegger, v r. 1908 Austria (Barbora), ve druhé polovině 19. století vznikly koksovny a Larisch-Mönnichův pivovar, cukrovar, lihovar, pila, v r. 1902 městská elektrárna, v r. 1904 drátovna a hřebíkárna, která v r. 1907 přejmenována na Fryštátské ocelárny a železářny, v r. 1917 byla vybudována továrna na vagóny, později přejmenována na Jäklův železářský průmysl, v r. 1917 byla postavena šroubárna a po roce 1920 mnoho menších podniků. Nyní je průmysl uhelný, energetický, hutní a ostatní soustředěn v okrajových částech města. Významnými podniky a zaměstnavateli jsou Důl Darkov - Karviná-Doly, Důl ČSA - Karviná-Doly, Nemocnice s poliklinikou v Karviné, Jäkl, a.s. Karviná, ČSAD Karviná, Pekárny Karviná, Lázně Darkov, Polcarbo, s.r.o. Karviná-Fryštát a v průmyslové zóně Shimano Czech Republic, s. r. o., Mölnlycke Health Care Clinicpro, s. r. o. Karviná je také spjata lázeňstvím. Vznik lázní Darkov s jodobromovými prameny je připomínán již v roce 1867.

Životní prostředí města je činností těžkého průmyslu vážně poškozeno. Poddolování, znečištění ovzduší či kontaminace vod a půdy patří k zásadním faktorům s negativními dopady na obyvatelstvo. Legislativní opatření státní správy a samosprávy, realizace ekologických programů vytvářejí lepší podmínky pro občany města. Karviná tak získala přívlastky – „město zeleně“ a „zdravé město“. Rozsáhlé plochy jsou osazovány zelení, území zasažená důlní činností jsou postupně rekultivována. Karviná je také městem univerzitním díky založení Obchodně podnikatelské fakulty v roce 1990, která je dnes součástí Slezské univerzity v Opavě. K poznání dějin Karviné přispívá též Muzeum Těšínska svou výstavní síní na Masarykově náměstí.

Adresa městského úřadu: Karviná – magistrát, Fryštátská 72/1, 733 01 Karviná-Fryštát, tel.: +420 596 387 111, e-mail: podatelna@karvina.org • Jméno současného primátora: Tomáš Hanzel • Počet členů zastupitelstva: 41 zástupců politických stran (KSČM – 14 mandátů, ČSSD – 13 mandátů, ODS – 9 mandátů, Sdružení NK – 3 mandáty, KDU-ČSL – 2 mandáty) • Počet obyvatel k 1. 1. 2006: 63 385 obyvatel, z toho 31 433 mužů a 31 952 žen • Rozloha: město Karviná 57,49 km²

Text Kateřina Stenclá, sbírka pohlednic Muzea Těšínska, foto Aleš Milerský a Jiří Badura

